

AUTTAJIA VAI TAIKUREITA?

Kehysanalyttinen tarkastelu lastensuojelun asiakaslasten vastaamattomista tarpeista

Pauliina Koskinen
Maisteritutkielma
Sosiaalityön koulutusohjelma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto / Kokkolan Chydenius
Kevät 2020

TIIVISTELMÄ

AUTTAJIA VAI TAIKUREITA?

KEHYSANALYYTTINEN TARKASTELU LASTENSUOJELUN ASIAKASLASEN VASTAAMATTOMISTA TARPEISTA

Pauliina Koskinen

Sosiaalityön maisteriohjelma

Maisteritutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto / Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja YTT Sirkka Alho

Kevät 2020

81 sivua + liitteet 2 sivua

Tässä pro-gradututkielmassa tarkastellaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden havaitsemia lastensuojelun asiakaslasten vastaamattomia tarpeita ja vastaamattomien tarpeiden kautta muodostuvia sosiaalityöntekijäidentiteettejä kehysanalyysia analysoinnin välineenä hyödyntäen. Kiinnostuksen kohteena ovat vastaamattomien tarpeiden kehykset, joissa sosiaalityöntekijät liikkuvat puhuessaan asiakkaiden tarpeista ja tilanteista, joissa tarpeisiin ei kyetä heidän mukaansa vastaamaan. Sosiaalityöntekijäidentiteetit muodostuvat näissä vastaamattomien tarpeiden kehyksissä.

Tieteenfilosofisena näkökulmana tässä tutkimuksessa toimii kriittisen realismin metateoria, jonka mukaan todellisuus on olemassa myös omien havaintojemme ulkopuolella. Tutkimuksen ja teorioiden pyrkimyksenä on paljastaa tämän olemassa olevan todellisuuden sosiaalisia rakenteita ja luonnetta. Näkyväksi tekemisen avulla myös olemassa olevien rakenteiden muutos mahdollistuu. Tutkimusmetodina on fokusryhmäkeskustelu. Fokusryhmiä tehtiin kaksi ja niihin osallistui yhdeksän Helsingin lastensuojelun avohuollossa työskentelevää sosiaalityöntekijää.

Tutkimuksen päätuloksena on muodostettu tutkimusaineistoa analysoimalla kolme erilaista kehystä, joissa sosiaalityöntekijät näyttävät liikkuvan puhuessaan lastensuojelun avohuollon asiakaslasten vastaamattomista tarpeista. Nämä kehykset ovat järjestelmäkehys, auttajakehys ja taikasauvakehys. Eri kehysten kautta tarkasteltuna myös sosiaalityöntekijänä olemisesta, eli sosiaalityöntekijäidentiteetistä nousee esille erilaisia puolia. Identiteetit aktivoituvat sosiaalityöntekijöiden liikkeessä asiakkaiden vastaamattomia tarpeita koskevassa puheessaan kehyksestä toiseen ja kehykset esiintyvät puheessa tyypillisesti myös päällekkäisinä. Tutkimuksen perusteella asiakkaiden vastaamattomat tarpeet johtuvat yhtäältä yhteiskunnan järjestelmissä tapahtuvasta järjestelmiin sopeutumattomien marginalisoinnista ja palvelujärjestelmien puutteista, liian vähäisistä lastensuojelun resursseista, sekä osin myös epärealistista odotuksista, joita lastensuojelun sosiaalityölle asetetaan. Vastaamattomien tarpeiden kautta tarkasteltuna sosiaalityöntekijäidentiteettinä on olla yhteiskunnan heikompi-osaisten puolustaja, psykososiaalisen ihmistyön tekijä, sekä toisinaan ”taikuri”, jonka tulisi onnistua siinä, missä kaikki muut tahot ovat jo epäonnistuneet.

Avainsanat: lastensuojelu, lapsen tarpeet, kehysanalyysi, identiteetti, kriittinen realismi.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	3
2 TUTKIMUKSEN TAUSTOITUS	6
2.1 LASTENSUOJELUN ASIAKKUUDEN ALKAMINEN.....	6
2.2 LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖ.....	7
2.3 LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖN JÄRJESTÄMINEN HELSINGISSÄ.....	8
2.4 TILASTOTIETOA LASTENSUOJELUN ASIAKKAISTA	9
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	11
3.1 LAPSEN ETU.....	11
3.2 LAPSEN OSALLISUUS.....	13
3.3 TARPEET	14
3.3.1 Tarve käsitteenä.....	14
3.3.3 Tarpeet sosiaalihuollon toimintaympäristössä	16
3.3.2 Tarpeet lastensuojelulaissa.....	18
3.4 LASTENSUOJELUN TYÖSKENTELYORIENTAATIOT	19
3.5 SYSTEEMINEN LASTENSUOJELU	20
3.6 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN SELONTEKOVOLLISUUS JA ASIAKKAIDEN TARPEET	22
3.7 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KRIITTINEN SELONTEKOVOLLISUUS JA ASIAKKAIDEN TARPEET	25
3.8 TIETEENFILOSOFISENA NÄKÖKULMANA KRIITTINEN REALISMI.....	26
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	29
4.1 TUTKIMUSKYSYMYS.....	29
4.2 TUTKIMUSOTTEENA KVALITATIIVINEN TUTKIMUS.....	29
4.3 AINEISTONKERUUMETODINA FOKUSRYHMÄKESKUSTELU	30
4.4 TUTKIMUKSEEN OSALLISTUNEET SOSIAALITYÖNTEKIJÄT	31
<i>Kuvio 1 Tutkimukseen osallistuneiden työkokemus lastensuojelun avohuollon sosiaalityöstä.</i>	<i>33</i>
4.5 TUTKIMUKSEN EETTISYYS	33
4.6 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	36
4.7 ANALYSOINNIN METODINA KEHYSANALYYSI	37
4.9 AINEISTON ANALYSOINTI KEHYSANALYYSIA HYÖDYNTÄEN.....	41
5 ASIAKKAIDEN VASTAAMATTOMIEN TARPEIDEN KEHYKSET	43
5.1 KOLME ERILAISTA KEHYSTÄ JA IDENTITEETTIÄ.....	43
<i>Kuvio 2 Asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden kehukset</i>	<i>45</i>
5.2 VASTAAMATTOMAT TARPEET JÄRJESTELMÄKEHYKSESSÄ.....	46
5.2.1 Järjestelmien toimintamekanismi	46

5.1.2 Psykiatria.....	48
5.1.3 Koulu	49
5.1.4 Lastensuojelun asiakkuuden kriteerien täytyminen	51
5.1.5 Puutteet lastensuojelupalveluissa.....	51
5.3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄIDENTITEETTI JÄRJESTELMÄKEHYKSESSÄ	54
5.3.1 Asiakkaan rinnalla taistelija ja heikompiosaisten puolustaja	54
5.4 VASTAAMATTOMAT TARPEET AUTTAJAKEHYKSESSÄ	56
5.4.1 Rajoja ja joustamista	56
5.4.2 Lapsen tarve tulla nähdyksi.....	57
5.4.3 Lapsen tarve tulla suojelluksi	58
5.5 SOSIAALITYÖNTEKIJÄIDENTITEETTI AUTTAJAKEHYKSESSÄ.....	60
5.5.1 Psykososiaalisen ihmistyön tekijä	60
5.6 VASTAAMATTOMAT TARPEET TAIKASAUVAKEHYKSESSÄ	62
5.6.1 Epärealistiset toiveet.....	62
5.6.2 Lapsen tarpeet ja vanhemman tarvitsevuus.....	62
5.6.3 Lastensuojelun toimivallan puuttuminen.....	65
5.7 SOSIAALITYÖNTEKIJÄIDENTITEETTI TAIKASAUVAKEHYKSESSÄ	65
5.7.1 Taikuri vai viranomainen?.....	65
7 POHDINTA	67
LÄHTEET.....	72
KIRJALLISUUS	72
LAIT, LAKIESITYKSET JA SOPIMUKSET	80
MUUT LÄHTEET	81
LIITTEET	82
LIITE 1.....	82
<i>Kirje sosiaalityöntekijöille</i>	<i>82</i>
LIITE 2.....	83
<i>Ryhmäkeskustelun aihealueet</i>	<i>83</i>

1 JOHDANTO

Mitä tämä lapsi tarvitsee? Tätä kysymystä lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu pohtimaan kohdatessaan asiakkaakseen lastensuojelussa tulevan lapsen. Tämä on kysymys, joka hänen tulee esittää asiakaslapselle itselleen, ja myös asiakaslapsen vanhemmille. Lapsen ja hänen vanhempansa näkemykset sosiaalityöntekijän on osattava kuulla erityisen herkällä korvalla. Asiakkaan tarpeiden tunnistaminen ja nimeäminen edellyttää asiakkaan kuuntelemisen lisäksi sosiaalityöntekijältä lapsen ja hänen tilanteensa huolellista ja jatkuvaa arviointia. Se vaatii uskallusta pohtia lapsen tarpeita koskevaa kysymystä avoimesti ja rehellisesti. Vasta tarpeita koskevaan kysymykseen huolellisesti vastattuaan hän voi asettaa omalle työnsä asiakkaan tarpeista lähteviä tavoitteita, yhdessä asiakkaan kanssa. Tavoitteiden asettamisen jälkeen on aika miettiä niitä konkreettisia keinoja, joilla tavoitteet olisi mahdollista saavuttaa.

Tämän opinnäytetyön aiheena ovat lasten vastaamatta jäävät tarpeet lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Kiinnostukseni aihetta kohtaan on herännyt työskennellessäni lastensuojelun avohuollossa pääkaupunkiseudun kunnissa viimeisten 10 vuoden aikana. Työssäni olen pohtinut paljon sitä, miten onnistumme lastensuojelutehtävissä yksittäisinä sosiaalityöntekijöinä, työyhteisöinä ja laajemmin koko kunnallisen lastensuojelun tasolla? Mikä auttaa meitä onnistumaan? Ja millaiset seikat sitä hankaloittavat? Miksi? Lastensuojelutyön tarkoituksenaahan on auttaa asiakkaana olevia lapsia ja heidän perheitään siten, että tarve lastensuojelun asiakkuudelle loppujen lopuksi poistuu. Sitä voidaan pitää asiakkaiden, lastensuojelun työntekijöiden ja lastensuojeluorganisaatioiden yhteisenä ja kiistattomana tavoitteena, kaikkien lastensuojelun asiakkaiden kohdalla.

Tässä tilanteessa olen lähtenyt tutkimaan tarkemmin sitä, mistä kaikesta on kyse silloin, kun lastensuojelu ei tavoitteestaan huolimatta kykene vastaamaan asiakkaana olevien lasten ja heidän perheidensä tarpeisiin niin, että asiakkaat tulisivat autetuiksi. Käänteinen tapa olisi ollut lähteä tutkimaan lastensuojelun onnistumisia, eli tilanteita, joissa lastensuojelun asiakkaiden tarpeet toteutuvat. Valitsin näkökulmakseni vastaamattomien tarpeiden näkökulman, koska ajattelin että näkökulma voisi paljastaa konkreettisemmin lastensuojelun kehityskoh- teita.

Kiinnostukseni on kohdistunut erityisesti lastensuojelun avohuollossa tapahtuvaan lastensuojelutyöhön, koska lastensuojelun avohuolto on näkemykseni mukaan keskeinen ja tärkeä toimija koko kunnallisen lastensuojelun kentässä. Suurin osa lastensuojelun asiakkaana olevista lapsista on lastensuojelun avohuollon asiakkaita ja lastensuojelun avohuollon asiakkuus edeltää tyypillisesti myös lastensuojelun sijaishuollon asiakkuutta. Myös huostaanottopäätösten valmistelu tapahtuu lastensuojelun avohuollossa ja suostumuksellisissa huostaanotoissa lapsi siirtyy lastensuojelun sijaishuollon asiakkaaksi lastensuojelun avohuollossa tehdyn huostaanottopäätöksen tekemisen jälkeen. Tahdonvastaisista huostaanotoista lastensuojelun avohuollossa sosiaalityöntekijä tekee hakemuksen huostaanotosta hallinto-oikeudelle. (LsL417/2007, 40§; 41§; 43§.)

Toimiessaan asiakaslastensa vastuusosiaalityöntekijöinä, sosiaalityöntekijät ovat avainasemassa sen suhteen, mitä lastensuojelun avohuolto yksittäisten asiakaslasten kannalta käytännössä tarkoittaa ja miten se toimii. Siksi olen omassa tutkimuksessani kysynyt vastaamattomista tarpeista nimenomaan sosiaalityöntekijöiltä, enkä esimerkiksi lasten huoltajilta. Vastuusosiaalityöntekijän tehtävänä on lastensuojelulain mukaan arvioida lapsen tilannetta ja osoittaa hänelle ja hänen perheelleen riittävät lastensuojelun avohuollon tukitoimet. (LsL417/2007 §13b; §36.)

Koska lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden asema suhteessa lapsen lastensuojelun asiakkuuteen on niin keskeinen, ovat myös lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemykset, kokemukset ja käsitykset tilanteista ja olosuhteista, joissa asiakkaiden tarpeisiin ei pystytä vastaamaan, mielestäni keskeisiä ja tärkeitä.

Olen valinnut tutkimukseni näkökulmaksi asiakkaana olevan *lapsen* tarpeet. Käytännön lastensuojelutyöskentelynkäin keskiössä on oltava asiakkaana oleva lapsi ja hänen tarpeensa. Tämä ei tarkoita sitä, että lapsen vanhemmat ja muut häntä ympäröivät tahot tulisi unohtaa, vaan sitä, että lapsen tarpeiden asettaminen keskiöön, auttaa mielestäni näkemään selkeämmin sen, mitä lasta ympäröivien ihmisten ja tahojen tulisi tehdä, vastatakseen lapsen tarpeisiin parhaalla mahdollisella tavalla. Siten lapsen tarpeiden näkökulman korostaminen ja esiin nostaminen auttaa myös häntä ympäröiviä tahoja asettamaan itselleen lapsilähtöiset ja lapsen edun mukaiset tavoitteet.

Lastensuojelun tärkeänä tehtävänä on mielestäni pitää lapsen tarpeiden näkökulmaa voimakkaasti esillä yhteiskunnassa. Lastensuojelutyössä jos missä, tulee olla halua ja uskallusta katsoa tilannetta lapsen itsensä ja hänen tarpeidensa kannalta. Lastensuojelun asiantuntijuuden ydin on juuri tässä kyvyssä katsoa tilannetta lapsen ja hänen tarpeidensa kannalta, silloinkin kun lapsen tarpeisiin vastaaminen käy yhteiskunnalle kalliiksi, tai kun se herättää lapsen ympärillä olevissa tahoissa syyllisyyden tunteita tai kieltämistä.

Tutkimukseni tarkoituksena on tunnistaa ja ymmärtää niitä tilanteita ja syitä, joiden vuoksi sosiaalityöntekijät itse kokevat asiakaslastensa tarpeiden jäävän täyttymättä lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aikana. Lisäksi olen ollut tutkimuksessani kiinnostunut selvittämään näiden vastaamattomien tarpeiden synnyttämiä mahdollisia odotuksia ja vaikutuksia sosiaalityöntekijänä olemiseen. Erving Goffmanin (1974) kehysanalyysia hyödyntäen olen tarkemmin ottaen ollut kiinnostunut kehyksistä, joissa sosiaalityöntekijät liikkuvat puhuessaan asiakkaiden tarpeista ja vastaamatta jäävistä tarpeista, sekä sosiaalityöntekijäidentiteetistä tarkasteltuna asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden kautta.

Tutkimusaineistoni olen kerännyt Helsingin kaupungin lastensuojelun avohuollossa, kokoamalla kaksi sosiaalityöntekijöistä koostuvaa ryhmää keskustelemaan lastensuojelun asiakkaiden tarpeista. Tutkimuksen analyysiosassa olen kehysanalyysia hyödyntäen päätenyt erottelemaan kolme erilaista kehystä, joissa sosiaalityöntekijät liikkuvat keskustellessaan asiakaslastensa tarpeista ja tilanteista, joissa asiakkaiden tarpeisiin ei heidän mielestään kyetä vastaamaan. Eri kehyksissä liikuttaessa myös sosiaalityöntekijäidentiteetistä nousee esille ja keskeiseksi erilaisia puolia sosiaalityöntekijöiden puheessa. Nämä kehykset ja identiteetit esittelen tämän tutkimuksen tuloksina.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTOITUS

2.1 Lastensuojelun asiakkuuden alkaminen

Lastensuojelu on profiloitunut 1.4.2015 voimaan tulleen uudistetun sosiaalihuoltolain (ShL1302/2014) myötä Suomessa yhä voimakkaammin vaativaksi erityispalveluksi. Sen tehtävänä on keskittyä erityisesti lastensuojelun korjaaviin ja kuntouttaviin toimenpiteisiin lasten ja perheiden auttamistyössä. Samaan aikaan kunnat on velvoitettu järjestämään lapsiperheiden ennaltaehkäisevät peruspalvelut muiden perustason sosiaalipalvelujen yhteydessä. Lapsiperheiden sosiaalipalvelujen tarve ei edellytä enää nykyisen sosiaalihuoltolain voimaan tultua lastensuojelun asiakkuutta, koska sosiaalihuoltolaki velvoittaa kuntia järjestämään ihmisille yhdenvertaisesti tarpeenmukaiset ja riittävät yksilölliseen palvelutarpeeseen perustuvat ennaltaehkäisevät sosiaalipalvelut. (mm. Lähteinen, Hämeen-Anttila 2017, 63 – 67, 76; Heinonen 2016, 247.)

Asiakkaiden tuen tarve arvioidaan sosiaalihuoltolain mukaisessa palvelutarpeen arviossa, jonka perusteella aloitetaan lastensuojelun asiakkuus, jos todetaan asiakkaan tarvitsevan nimenomaan lastensuojelun erityispalveluita. Uuden Sosiaalihuoltolain myötä lastensuojelun kokonaisasiakasmäärä on Suomessa laskenut, koska lastensuojelun asiakkuus alkaa vasta palvelutarpeen arvioimisen jälkeen, eikä silloin, kun lapsen asia on tullut lastensuojelussa vireille ja palvelutarpeen selvittämiseen ryhdytään. Lastensuojelun asiakkuuden alkaessa asiakkuuteen tulevan lapsen tarpeet ovat keskeisellä sijalla prosessissa. (mm. Hämeen-Anttila 2017, 230 – 231; Forsell 2019, 21.)

2.2 Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö

Lastensuojelun avohuollon asiakkaita ovat alle 18-vuotiaat lapset, joille tehdyn sosiaalihuoltolain mukaisen palvelutarpeen arvion perusteella on aloitettu lastensuojelun asiakkuus. (LsL417/2007.) Lastensuojelun ydintehtävänä on lapsen terveyden ja kehityksen turvaaminen ja terveyttä ja kehitystä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Sen yhteiskunnallisena tehtävänä on siis lasten auttaminen. Tarve lastensuojelulle voi syntyä tilapäisestä elämänkriisistä tai tapahtumista, tai se voi olla lapsen koko lapsuuden läpi kestävä olosuhde. Lastensuojelua vaativat tilanteet ovat tyypillisesti hyvin moninaisia. Esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelun ja pahoinpitelyn taustalla on monenlaisia vanhemman tilanteeseen ja vointiin vaikuttavia tekijöitä, kuten hoitamattomia ja hankalia päihde- ja mielenterveysongelmia, sekä ylisukupolvisia ketjuja, joissa lasta kaltoinkohtelevat ja hänen kehitykselleen haitalliset kasvatuskäytännöt siirtyvät sukupolvelta seuraavalle. (Bardy 2009, 41 – 42; Hurtig 2003, 20.)

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöstä säädetään lastensuojelulain seitsemännessä luvussa lain §34-37:ssä. Sen mukaan lastensuojelusta vastaavan toimielimen on ryhdyttävä lastensuojelulaissa määriteltyihin avohuollon tukitoimiin viipymättä, kun lapsen lastensuojelun tarve on ilmennyt. Avohuollon tukitoimia ovat lain 35§ mukainen toimeentulon ja asumisen turvaaminen, sekä 36§ mukaiset avohuollon tukitoimet, joita on tarjottava lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuen. Näitä erityisesti lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille ja heidän perheilleen tarjottavia avohuollon tukitoimia ovat ”1. tuki lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen 2. lapsen taloudellista ja muuta tukemista koulunkäynnissä, ammatin ja asunnonhankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä, sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä. 3. Lapsen kuntoutumista tukevia hoito- terapiapalveluita 4. tehostettua perhetyötä 5. perhekuntoutusta sekä 6. muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia. Lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalihuollon palvelut ja lasten päivähoito on järjestettävä sen mukaisesti kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on arvioinut niiden tarpeen lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelmassa.” (LsL417/2007 §34; §35; §36.)

Lastensuojelulain 37§:ssä säädetään lapsen sijoittamisesta avohuollon tukitoimena ”1. lapsen tuen tarpeen arvioimiseksi 2. lapsen kuntouttamiseksi tai 3. lapsen huolenpidon järjestämiseksi väliaikaisesti huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavan henkilön sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi.” (LsL417/2007 §37).

Edellä mainittujen lisäksi lastensuojelun avohuollossa ovat samaan aikaan voimassa myös sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut lapsille ja perheille, esimerkiksi kotipalvelu, tukihenkilö tai tukiperhe, vertaisryhmätoiminta, loma- ja virkistystoiminta ja perhetyö. Jos lastensuojelun avohuolto osoittautuu riittämättömäksi turvaamaan lapsen turvallista kasvua ja kehitystä, lastensuojelun avohuollossa ovat käytössä lastensuojelun sijaishuollon päätökset, lastensuojelulain 38§ mukainen kiireellinen sijoitus, sekä 40§ mukainen huostaanottopäätös. Näiden päätösten voimassaolon aikana voidaan käyttää lastensuojelun rajoitustoimia ja sijaishuollon aikana toteutettavia tukitoimia. Sijaishuollon päätökset eivät vaadi asianosaisten suostumusta vaan ne voivat olla asianosaisten vastustaessa myös tahdonvastaisia. Asianosaisia tällaisessa lastensuojeluasiassa ovat 12-vuotta täyttänyt lapsi, sekä hänen laillistetut huoltajansa. (LsL417/2007 §36; §38; §40.)

2.3 Lastensuojelun avohuollon sosiaalityön järjestäminen Helsingissä

Käytännössä kunnallisen lastensuojelun järjestäminen on organisoitu eri kunnissa monin erilaisin tavoin. Helsingissä lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä tehdään alueellisissa yksiköissä, sekä yhdessä koko kaupunkia palvelevassa ruotsinkielisessä yksikössä. Helsingin lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä oli 2019 vuonna 100 sosiaalityöntekijän vakanssia ja 15 johtavan sosiaalityöntekijän vakanssia. (www.hel.fi / lastensuojelun avohuolto; Forsell 2019, 6 – 7.)

Lastensuojelun palveluja Helsingissä haetaan lastensuojelun palvelut-yksiköstä, jonka vastuulla palvelujen järjestäminen on. Palvelut järjestetään kaupungin omassa toiminnassa tai ostopalveluna, tilanteesta riippuen. Sosiaalityöntekijä hakee palveluita palvelujen

asiakasohjauksesta lapsen asiakassuunnitelmalla. Kiireellisissä tilanteissa, esimerkiksi kun tarvitaan sijoituspaikka kiireellisesti sijoitettavalle lapselle, sosiaalityöntekijä hakee palvelua puhelimitse asiakasohjauksesta. (Forsell 2019, 7.)

Lastensuojelun palvelut-yksikön alaisuudessa toimiva lapsiperheiden palvelutarpeenarvo yksikkö vastaa lapsiperheiden palvelutarpeenarvioiden tekemisestä. Yksikön tehtäviä ovat myös lastensuojeluilmoitusten käsittely sekä lastensuojelun päivystys virka-aikana. Yksikkö myös käytännössä toteuttaa kiireellisen lastensuojelutyön niiden lasten osalta, joilla ei ole lastensuojelun asiakkuutta, ja ohjaa lastensuojelun asiakkaana olevien lasten päivystyksellisen lastensuojelutyön lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden hoidettavaksi. Helsingissä oli 2019 vuonna 7 alueellista palvelutarpeenarvio-työryhmää, joissa oli yhteensä 56 sosiaalityöntekijän vakanssia ja 7 johtavan sosiaalityöntekijän vakanssia. (Forsell 2019, 3 – 4.)

Helsingin lastensuojelun avohuollossa vuonna 2018 asiakkaana oli 4660 lasta. Tieto ilmenee tuoreimmasta, vuonna 2019 julkaistusta Kuusikko-työryhmän raportista, jossa on tarkasteltu Suomen kuuden suurimman kaupungin lastensuojelupalveluja ja kustannuksia (Forsell 2019, 23.)

2.4 Tilastotietoa lastensuojelun asiakkaista

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kasvuolosuhteet ovat monin tavoin erilaiset, verrattuna keskimääräisiin Suomalaisen väestön lasten kasvuolosuhteisiin. Tarja Heinon (2009) tekemässä lastensuojelussa asiakkaana olevien lasten ja koko lapsiväestön välisessä vertailussa lastensuojelun asiakkaana olevista lapsista vain joka kolmas lapsi asui tarkasteluajan kohtana ydinperheessä. Yleisimmin lapsi asui biologisen äitinsä kanssa. Lastensuojelulasten arjen ympäristöt olivat tyypillisesti vaihtuneet monta kertaa, he olivat muuttaneet, vaihtaneet päivähoitoryhmää ja koulua usein. (emt. 62 – 63.)

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten perheet olivat usein köyhiä. 45% perheistä oli saanut toimeentulotukea lapsen tullessa lastensuojelun asiakkaaksi ja äideistä vain 37% kävi töissä asiakkuuden alkaessa, kun lapsiväestössä samaan aikaan 75% äideistä oli työelämässä. Edelleen 40%:la lastensuojelun asiakaslapsista oli vanhempi tai vanhemmat, joilla ei ollut ollenkaan työhistoriaa. Tutkimusten mukaan tarvetta lastensuojelulle syntyy tyypillisesti päihde- ja mielenterveysongelmien seurauksena. Myös käyttäytymisen ja kasvatuksen ongelmat, sekä lapsiperheiden köyhyys ovat lastensuojelun tarvetta synnyttäviä taustatekijöitä. (Heino 2009, 62 – 63; Pölkki 2004, 271.)

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Lapsen etu

Lapsen etu on lastensuojelun ydinkäsite, joka pitää sisällään tyypillisesti lasten oikeuksiin, tarpeisiin ja lapsen intressit huomioivan lapsinäkökulman. Käsite toimii yhteiskunnassamme tänä päivänä vahvasti lastensuojelua ja lapsen huoltoa koskevaa päätöksentekoa ohjaavana käsitteenä, joka tuli suomalaiseen lastensuojelulainsäädäntöön vahvasti 1983 lastensuojelulaissa, ja jonka periaatetta myös vuonna 2008 voimaan tullut nykyinen lastensuojelulaki vahvasti korostaa. (Pösö 2012, 75–76; LsL417/2007; LsL683/1983.)

Juridisesti lapsen edun käsite pohjautuu voimassa olevan lainsäädännön lisäksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklaan. Sen mukaisesti lapsen tarpeet on huomioitava ensisijaisesti yksittäisen lapsen, tai kaikkien lasten etua toteutettaessa. Lapsen edun huomioinen, on yhtä lailla keskeinen kaikissa sosiaali- ja perhepalveluissa ja niiden järjestämisessä. (Hämeen-Anttila 2017, 228; Mikkola 2004, 64.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artikla:

”Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”

”Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon, ottaen huomioon hänen vanhempiansa, henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkiessään sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin.”

”Sopimusvaltiot takaavat, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta, sekä henkilökunnan riittävää valvontaa.”

Tarja Pösön (2012) mukaan lapsen edun käsitettä tulee tarkastella kriittisesti, koska sen avulla voidaan hakea oikeutusta ja tehdä moraalisia kannanottoja siitä, millainen on hyvä lapsuus ja perhe-elämä. Kriittisesti tulee suhtautua myös siihen, millaisia moraalisia kannanottoja lapsen edun käsite rakentaa, kun sitä käytetään lapsikohtaisen lastensuojelutyön päätösten perusteena. Pösön mukaan käsite on liian yleisluontoinen ja erottelukyvyltään heikko. Päätöksenteossa se ohjaa toimintaa ja orientoitumista tiettyyn lapsinäkökulmaan, tarjoamatta kuitenkaan päätösten sisältöjä, lastensuojelun moninaisissa ja usein kiistanalaisissa päätöksentekotilanteissa. Lapsen edun käsite on myös vahva politiikan ja yhteiskunnallisen keskustelun väline. Käsitteen moraalinen ja retorinen laaja käyttö on osana suoranaista lastenhuoltokieltä (*childcare language*) poliittisissa ohjelmissa ja kannanotoissa. Vaikutusten arviointi lapsen edun toteutumisen näkökulmasta, esimerkiksi yhteiskunnallisiin uudistuksiin liittyen ja kansainvälisissä vertailuissa, on kuitenkin haasteellista käsitteen määritelmällisestä epämääräisyydestä johtuen. (emt. 2012, 75, 80.)

Kiinnostuminen lapsista ja lapsinäkökulmasta on osa laajempaa kulttuurista ilmiötä, jossa erilaiset marginaalit ja vähemmistöt ovat saavuttaneet yksilölliset oikeutensa. (Forsberg, Ritala-Koskinen, Törrönen 2006, 5 – 69.) Lapsen oikeuksien näkeminen osana ihmisoikeussopimuksia, on lapsisosiologisesti tarkasteltuna yhdenlainen aikamme lapsuutta koskeva representaatio. Representaatio on ristiriitainen, koska se tarjoaa samaan aikaan suojelun tilaa, sekä vaikuttamisen ja osallistumisen tilaa. (Prout 2005, 31 – 32.) Lastenoikeuksien sopimuksen haasteena erityisesti yhdenvertaisuuden toteutuminen. Lapsille tulisi tarjota yhdenvertaisuutta aikuisten rinnalla, mutta samaan aikaan olisi tunnistettava lasten erityinen suojelun tarve. Lapset ovat aina myös monella tavalla tosiasiallisesti riippuvaisia aikuisista. Lapsenoikeuksien sopimus tarjoaa ratkaisuksi yhdenvertaisuuden toteutumisen haasteeseen lapsen edun periaatteen, jonka mukaan kaikkia toimia ja päätöksentekoa on arvioitava lapsen edun toteutumisen näkökulmasta. Lapsen etua käsitteenä lapsenoikeuksien sopimukseen ei kuitenkaan määrittele yksityiskohtaisemmin ja tarkemmin. (Pösö 2012, 83.)

3.2 Lapsen osallisuus

Lapsen osallisuuteen liittyvä keskustelu on vahvistunut 2000-luvun lastensuojelussa ja myös yhteiskunnassamme yleisemmin osana kansalaisosallisuuteen liittyvää keskustelua. Osallisuus käsitteenä on monimerkityksinen ja se pitää aina sisällään osallisuuden mahdollistamisen lisäksi lapsen tai nuoren oman tosiasiallisen kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja mahdollisuudesta olla osallisena asiassaan. (Heinonen 2016, 252 – 253.)

Lapsen osallisuudella lastensuojelussa tarkoitetaan lapsen mukaan ottamista työskentelyyn, jota hänen turvaamiseksi tehdään. Käytännössä lapsi on mukana määrittelemässä, arvioimassa ja toimimassa työskentelyssä ja hänen oma mielipiteensä kuullaan ja otetaan huomioon. Lapsen osallisuudella lastensuojeluprosesseissa on vahva lakiperusta kansainvälisissä sopimuksissa ja Suomen lainsäädännössä. Lastensuojelulain 5§:n mukaan lapsen on saatava tietoa häntä koskevasta lastensuojeluasiasta ja hänen mielipiteensä ja toiveensa on otettava erityisesti huomioon asiaa ratkaistessa. (LOS; SopS 60/1991; LsL417/2007; Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117.)

Lastensuojelussa asiakkaana olevilla lapsilla ja nuorilla on usein taustallaan hankalia kokemuksia ja heidän luottamuksensa aikuisiin ja yleisemmin yhteiskuntaan voi olla lähtökohteisesti heikkoa. Lastensuojelussa käsiteltävät asiat ovat vaikeita ja lastensuojelussa tehtävillä päätöksillä voi olla suuri vaikutus lasten ja nuorten elämään ja tulevaisuuteen. Osallisuuteen liittyvät kysymykset ja erityisesti lapsen tai nuoren oma kokemus osallisuudesta on siksi lastensuojelussa erityisen keskeinen ja tärkeä. (Heinonen 2016, 252 – 253.)

Lapsi on asianosainen häntä itseään koskevan lastensuojeluasian käsittelyssä. Myös lapsen huoltaja on asianosainen ja huoltajien lisäksi ne muut henkilöt, joiden oikeuteen viettää perhe-elämää lapsen kanssa kyseisellä lastensuojelun toimenpiteellä on vaikutusta. Käsitteenä termi *asianomainen* tulee hallintolaista, jonka 11§ nimeää asianosaiseksi ratkaisutoimenpiteiden välittömän kohteen, eli sen, jonka oikeudesta, edusta tai velvollisuudesta asiassa päätetään. (HL434/2004; Aer 2012, 168.)

Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttänyttä lasta on kuultava tai hänen mielipiteensä on selvitettävä, häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa hallintolain 34§:n mukaisesti järjestettävässä kuulemistilaisuudessa. Myös alle 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipide tulee aina selvittää, lapsen ikä- ja kehitystaso huomioon ottaen. Lapsen osallisuudesta on säädetty erikseen lastensuojelulain 4 luvussa 20-24 §:ssä. Lain mukaan 12-vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää puhevaltaansa ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän on huolehdittava lapsen osallisuuden ja puhevallan toteutumisesta lasta koskevan asian käsittelyn yhteydessä ja päätöksiä tehtäessä. Lisäksi laki säättää edunvalvoja hakemisesta lapselle eräissä erikseen määritellyissä tilanteissa, jossa se on katsottu lapsen edun mukaiseksi ratkaisuksi asian käsittelemiseksi. (HL434/2004; LsL417/2007.)

3.3 Tarpeet

3.3.1 Tarve käsitteenä

Tarve ja halu ovat käsitteitä, jotka liittyvät toisiinsa, mutta joilla tarkoitetaan kuitenkin toisistaan poikkeavia asioita, jos asiaa tarkastellaan perusteellisemmin. Käytännössä ihminen usein haluaa asioita, joita hän huomaa tarvitsevänsä ja tai itseltään puuttuvan, mutta toisaalta ihminen ei kuitenkaan tarvitse kaikkea haluamaansa. Ihminen ei tosielämässä myöskään halua kaikkea, mikä hänelle olisi tarpeellista. Tämä näkyy käytännössä esimerkiksi terveellisten elämäntapojen noudattamisessa. Olisi esimerkiksi tarpeellista mennä aikaisemmin nukkumaan, mutta ihminen haluaa valvoa illalla myöhään. Von Wright (1985) määrittelee tarpeen siten, että ”*Oleno tarvitsee sitä, mitä ilman hänen on paha olla*” Tarpeen käsite kytkeytyy voimakkaasti siihen, mikä jollekin ihmiselle nähdään hyväksi tai pahaksi. Käsite on näin määriteltyinä jossain määrin epämääräinen, mutta pahoinvointi on kuitenkin asia, joka voidaan havaita melko objektiivisesti. Wrightin mukaan tieteen ei ole mahdollista antaa täsmällisempää määritelmää käsitteelle, ja täsmällisempi määritelmä johtaisi hänen näkemyksensä mukaan virheelliseen tietoon ja käsitykseen asiasta. (emt.153 – 155.)

Von Wrightin tarvekäsityksestä käsin ajateltuna lastensuojelun asiakkaana olevat lapset voivat joltain osin huonosti, koska he ovat päätyneet heistä tehdyn sosiaalihuoltolain (ShL 1301/2014) mukaisen palvelutarpeen arvion perusteella lastensuojelun asiakkaaksi. Tämän

pahoinvoinnin voidaan perustellusti sanoa olevan ainakin jossain määrin objektiivisesti havaittavaa, koska asiakkuuden tarve on pystytty osoittamaan. Von Wrightin ajatuksia mukaillen, asiakkaalla on siis ajateltu olevan paha olla ilman sellaista apua ja tukea, joita yhteiskunnassamme tarjotaan lastensuojelun avohuollon palveluissa.

Agnes Heller (1976) on määritellyt tarpeen käsitteen sen historiallista ja yhteiskunnallista syntyperää korostaen. Hänen mukaansa yhteiskunnat synnyttävät omalle ajalleen ja yhteiskunnalleen tyypillisiä tarvejärjestelmiä, jotka muuttuvat aikojen ja yhteiskuntien muutoksen myötä. Tarpeet ovat aina samaan aikaan yksilöllisiä ja sosiaalisia. Yksilölliset tarpeet ja halut suuntautuvat johonkin kohteeseen, jolla on sosiaalinen luonne ja joka liittyy tiettyyn yhteiskuntaan ja sen sosiaaliseen luonteeseen. Yksilöllinen ja sosiaalinen ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (emt. 65; Karisto 1984, 14.)

Oman tutkielmani kannalta Hellerin määritelmä tarpeista on mielenkiintoinen ja keskeinen. Asiakkaiden tarpeet ovat syntyneet juuri nykyisessä ajassa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa. Uudenlaisia tarpeita saattaa syntyä, kun tilanne siis muuttuu. Esimerkkinä voidaan pitää vaikkapa tällä hetkellä maailmalla jylläävää koronakriisiä. Vastatakseen asiakkaidensa tarpeisiin mahdollisimman hyvin, lastensuojelussa tulee olla jatkuvasti päivitettävää tietoa ja ymmärrystä omasta ajastamme ja juuri nyt lapsuuttaan elävien lastemme tarpeista ja niistä keinoista, joilla on tarkoituksenmukaista näihin tarpeisiin vastata. Tällaisen määritelmän valossa, koko lastensuojelujärjestelmän palveluineen, tulee muuttua ja kehittyä ja vastata niihin avun tarpeisiin, jotka syntyvät juuri tässä ajassa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa. (Heller 1976; mm. Orjasniemi, Romakkaniemi & Tauro 2019.)

Ekologisen systeemiteorian näkemyksenä on, että yksilön terve kehitys ja tarpeiden tyydytys tapahtuvat olosuhteissa, joissa yksilön ja ympäristön suhde on hedelmällinen ja saatavilla on riittävästi tarpeenmukaisia resursseja. Tyydyttymättömät tarpeet voivat johtua resurssien puutteesta, ihmiseen itseensä liittyvistä yksilöllisistä vajavaisuuksista ja puutteista, tai vuorovaikutuksesta, joka on epätarkoituksenmukaista. Sosiaalityön tehtävänä on auttaa ihmisiä tyydyttämättömien tarpeiden tyydyttämiseksi, koska tyydyttämättömät tarpeet saavat aikaan stressiä ja epätasapainoa ihmisen elämässä. (Rostila 2001, 51.)

Rostilan ajatukset korostavat yksilön ja ympäristön suhdetta. Rostila pohtii sitä, kuinka paljon lasten ja perheiden pahoinvointi syntyy nimenomaan yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena. Tämä näkemys on Hellerin tarvetta koskevien näkemysten kanssa samansuuntainen, korostaen ympäristön ja yhteiskunnan muutoksia ihmisten pahoinvoinnin ja toisaalta uudenlaisten tarpeiden syntyemisessä. Tämäkin näkemys sopii mielestäni hienosti lastensuojelun asiakkaan tarpeiden näkökulman tarkasteluun. (Heller 1976; Rostila 2001.)

3.3.3 Tarpeet sosiaalihuollon toimintaympäristössä

Tavat hahmottaa lapsen tarpeita- sekä toisaalta perheen ja yhteiskunnan välistä suhdetta, ovat sidoksissa aikaan ja paikkaan, sekä vallalla oleviin asenteisiin ja arvoihin. Myös käsitys hyvinvoinnista on aika ja kulttuurisidonnainen käsite. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa lasten hyvinvoinnin turvaaminen ja siitä huolehtiminen on nähty viimekädessä valtion tehtävänä. (Hurtig 2003, 13, 15.)

Mikko Mäntysaaren (1991) mukaan yksilökohtaisuus ja tarpeenmukaisuus ovat sosiaalityössä työskentelyn julkilausuttuja periaatteita, mutta ihmisten tarpeet, ja organisaatioiden rationaalisuutta ilmentävät periaatteet, ovat loppujen lopuksi neuvottelukysymyksiä. Mäntysaari tutki väitöskirjassaan sosiaalitoimistoissa vallitsevaa todellisuutta. Hänen mukaansa sosiaalitoimiston rationaalinen toiminta on neuvoteltua järjestystä, jossa asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen on näiden tarpeiden tulkintoja ja määrittelyitä, sekä tämän määrittelyn perusteella tehtävää avustamista. Hänen mukaansa sosiaalihuollon ja köyhäinhoidon historia vaikuttaa voimakkaasti sosiaalihuollon asiakkaiden tapaan ilmaista tarpeitaan, sekä siihen miten työntekijät asiakkaidensa tarpeisiin vastaavat. (emt.1991, 58, 250, 2006, 143.)

Merja Pohjola (2010) toteaa, että tarve ei tosiasiallisesti ohjaa sosiaalihuollon palveluiden saatavuutta, vaan mukana on asiakkaita velvoittavia ja asiakkaiden aktivoimiseen tähtäviä vaatimuksia. Tarpeisiin vastaaminen edellyttää siten asiakkailta itseltään ”oikeanlaista” suhtautumista ja toimintatapaa. Asiakkaita velvoitetaan ottamaan vastuuta ja panostamaan oman tilanteensa paranemiseen. Samaan aikaan asiakkaita pidetään kuitenkin jossain määrin lähtökohtaisesti passiivisina, eikä heidän omaan yrittämiseensä siten välttämättä uskota. Pohjolan mukaan on ristiriitaista puhua samaan aikaan asiakaslähtöisyydestä ja aktivoinnista,

koska siinä missä asiakaslähtöisyys lähtee ruohonjuuritasolta asiakkaiden omista lähtökohdista, on aktivointi puolestaan ylhäältä alaspäin suuntautuvaa toimintaa, jonka kohteena sosiaalityön asiakkaat ovat. (Pohjola 2010, 67.)

Sosiaalialan organisaatioiden toimintaan on viime vuosikymmeninä vaikuttanut New Public Managementiksi (NPM) kutsuttu julkishallinnon malli, jossa liike-elämästä tuotuja toimintatapoja on alettu soveltaa julkisten organisaatioiden johtamisessa ja toiminnassa. NPM aatteen mukaisesti sosiaalityöntekijöiden ja julkisia palveluja tuottavien organisaatioiden, sekä niille palveluja tuottavien yritysten ja järjestöjen on tuotteistettava työnsä ja osoitettava työnsä tehokkuus ja tuloksellisuus. Työn tehokkuutta ja tuloksellisuutta valvotaan työn tiilajapuolella mittaamalla ja raportoimalla. Työn tuottajat kilpailutetaan määräajoin ja kilpailussa voittajat ovat taloudellisiksi, tehokkaiksi ja tuloksellisiksi havaitut tuotteet. (Juhila 2009, 300.)

Sosiaalihuollolle asetettu vaatimus, osoittaa palvelujen tehokkuus ja tuloksellisuus, voi johtaa diskriminoivaan asiakasvalikointiin siten, että palveluja annetaan ensisijaisesti niille asiakkaille, joiden kohdalla tuloksia ja vaikuttavuutta uskotaan syntyvän. Samaan aikaan erityisen vaikeasti autettavia ja ”hankalia” asiakkaita ei haluta palveluihin, koska uskotaan etteivät he ole autettavissa. Tämä periaate sotii jyrkästi auttamistyön eetoksen ajatusta vastaan, jonka mukaisesti toivottomia tapauksia ei ole olemassa ja kaikki tulee ottaa avun piiriin. (Metteri & Hotari 2011, 85 – 86.)

NPM näkee asiakkaat kuluttajina, jotka valitsevat itselleen tarpeitaan vastaavat sopivat palvelut. NPM:n voitaisi siten ajatella parantaneen esimerkiksi lastensuojelun asiakaslasten asemaa. Työskentelyn tarkan raportoinnin vaade on osaltaan lisännyt työn läpinäkyvyyttä ja sitä kautta asiakkaan asema on voinut parantua. Lastensuojelun asiakkuus ei kuitenkaan ole asiakkailleen vapaaehtoinen asia, jolloin sosiaalityöntekijän tarjoamista palveluista kieltäytyminen voi käytännössä olla jopa sanktioitua. Se voi esimerkiksi johtaa lastensuojelun tahdonvastaisten keinojen käyttöön asiakkaan tilanteeseen puuttumiseksi. Asiakkailta ei ole myöskään muuta paikkaa, josta he voisivat hakea vastaavaa apua ja päästä sitä kautta

vertailemaan kuluttajina palvelujen laatua. (Juhila 2009, 302 – 304; Metteri & Hotari 2011, 85 – 86.)

Maija Mänttari van der Kuipin (2015) väitöskirjatutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden työhön kohdistuvat tehokkuusvaatimukset ja kontrolli heikentävät sosiaalityöntekijöiden kokemaa mahdollisuutta tehdä laadukasta ja ammattieettisten ohjeistusten mukaista sosiaalityötä. Sosiaalimenojen budjetit eivät riitä lakisääteisten tehtävien hoitamiseen ja sosiaalityöntekijät saattavat joutua sekä eettisesti, että toiminnallisesti vaikeisiin tilanteisiin. Myös asiakkaiden määrä saattaa olla liian suuri yksittäisten sosiaalityöntekijöiden kannettavaksi. (emt.74 – 75.)

3.3.2 Tarpeet lastensuojelulaissa

Lapsen etua arvioitaessa lapsen tarpeet ja niihin vastaaminen nousevat lastensuojelutyössä keskeiselle sijalle. Lastensuojelulaissa viitataan suoraan asiakkaiden tarpeisiin ja niihin vastaamiseen useassa lakipykälässä. Lastensuojelun sosiaalityö on lakiperustaista työskentelyä. Lastensuojelulaki ohjaa työtä ja antaa sille oikeutuksen ja velvollisuuden.

Lastensuojelulain 11§ todetaan, että ”*kunnan on järjestettävä ehkäisevä lastensuojelu ja lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu siinä laajuudessa, kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.*” ja että ”*lastensuojelun on oltava laadultaan sellaista, että se takaa lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille ja nuorille, sekä heidän perheilleen heidän tarvitsemansa avun ja tuen.*” Lastensuojelulain 11§ kehottaa myös ”*kuntia yhteistyöhön muiden kuntien, kuntayhtymien, palveluja järjestävien tahojen ja laitosten kanssa tarvetta vastaavien palvelujen järjestämiseksi.*” (LsL1302/2014).

Lastensuojelun vastuusosiaalityöntekijän rooli suhteessa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen tarpeisiin on keskeinen. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen tarpeita asiakkuuden aikana ja hänen tehtävänä on laatia lapselle asiakassuunnitelma, jossa lapsen tuen tarpeet on kirjattuna. Lastensuojelulain 26§ säädetään, että ”*arvion lastensuojelulain mukaisten*

palvelujen ja tukitoimien tarpeesta, tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä”. Lastensuojelulain 30§ säädetään lastensuojelun asiakassuunnitelman laatimisesta. Pykälän mukaan asiakassuunnitelmaan tulee kirjata ”*lapsen tuen tarpeet*”, sekä myös ”*asianosaisten mahdolliset eriävät näkemykset tuen tarpeista*”. (LsL1302/2014.)

Tarpeet mainitsee myös lastensuojelulain 36§, joka on keskeinen lakipykälä lastensuojelun avohuollon tukitoimien myönnettäessä. Pykälässä on erikseen maininta lapsen tarpeiden tyydyttämisestä. Lain puitteissa 36§ mahdollistaa lapsen ja hänen perheensä tukemisen lastensuojelun avohuollossa monipuolisesti. Käsitteenä ”*muut henkilökohtaiset tarpeet*”, voi pitää sisällään lähes mitä vaan lapsen edulla perusteltavaa palvelua tai apua. (LsL1302/ 2014.)

3.4 Lastensuojelun työskentelyorientaatiot

Johanna Hurtig (2003) on määritellyt kolme erilaista lastensuojelun työskentelyorientaatiota, joissa lastensuojelutyö käytännössä liikkuu. Nämä orientaatiot ovat lasten suoje-
luorientaatio, perhetyöorientaatio ja lapsilähtöinen orientaatio. Lastensuojelutyön orientaationa Suomessa on vallalla ollut viime vuosikymmeninä *perhetyöorientaatio*, jossa pyritään ymmärtämään lapselle vahingollisia olosuhteita ja tapahtumia lapsen ja hänen perheensä elämässä ja perheille tarjotaan terapeuttisin lähestymistavoin palveluita ja kumppanuutta tilanteen parantamiseksi. Luottamuksen rakentaminen vanhempiin on tässä orientaatioissa keskeinen, koska ilman luottamusta avun vastaanottaminen ja saaminen jää puutteelliseksi. Perhetyön orientaation lisäksi Suomalaisen lastensuojelun orientaationa tänä päivänä, on yhä vahvemmin lapsilähtöinen lastensuojelu, jossa työskentelyn keskiössä ovat lapsen yksilölliset tarpeet ja tuen tarjoaminen lapselle ja hänen perheelleen niiden täyttämiseksi. Perhetyön orientaation ja lapsilähtöisen orientaation välinen suhde voi olla jännitteinen ja osin jopa ristiriitainen, koska vanhemman tarpeet ja toiveet voivat olla ristiriidassa lapsen tarpeiden kanssa. (emt. 19 – 20.)

Kolmantena lastensuojelun orientaationa on lasten suojeleorientaatio, jossa lasta suojellaan konkreettisilta tapahtumilta, esimerkiksi seksuaaliselta tai fyysiseltä väkivallalta, tai vakavalta hoidon laiminlyönniltä. Suojeleorientaatiossa korostuu lapsen tarve tulla suojeleksi hänelle haitallisilta olosuhteilta. Tyypillisesti näissä tapauksissa lasta suojellaan hänen omilta vanhemmiltaan, tai muulta lähipiiriltään. Suojeleorientaatiossa lainsäädäntö on keskeisellä sijalla lastensuojelun toiminnassa. (Hurtig 2003, 19 – 20; Spratt 2001.) Myös Suomessa lastensuojelu on viime kädessä suojeleorientaatiossa tapahtuvaa toimintaa, vaikka lastensuojelun tavoitteena onkin päästä työskentelemään lasten ja heidän perheidensä kanssa tällaisten tilanteiden ennaltaehkäisemiseksi. Tämä poikkeaa suuresti esimerkiksi brittiläisen tai amerikkalaisen lastensuojelun toiminnasta, joissa lastensuojelun on pääosin suojeleorientaatiossa tapahtuvaa hyvin viimesijaista toimintaa, eikä perheille lastensuojelun toimesta tarjota juurikaan palveluita ja apua lievemmissä ongelmatilanteissa. (mm. Pösö, Huhtanen 2016; Broadhurst 2016; Kriz, Free & Kuehl 2016.)

Hurtig kutsuu *tihkuvan auttamistavan malliksi* lastensuojelun työskentelyä, jossa lapsia autetaan välillisesti auttamalla heidän vanhempiaan. Työskentelyperiaate pitää sisällään oletuksen, että lasten avuntarve on yhteydessä vanhempiin ja perheeseen, jolloin lapsia on tarkoituksenmukaista auttaa antamalla apua vanhemmille, sekä oletuksen, että kun vanhempi hyötyy, se hyödyttää lastakin. Jos lapsen suhde vanhempiin ja perheeseen nostetaan tilanteessa kuin tilanteessa ensisijaiseksi, voi käydä niin, että lapsi joutuu elämään ja sinnittelemään hänen kehitykselleen haitallisissa oloissa koko lapsuutensa ajan. Lapsen ajatellaan tällöin sietävän pettymyksiä ja huonoja oloja, kunhan hän ei menetä yhteyttä varhaisiin ihmissuhteisiinsa. (emt. 2003, 38 – 40.)

3.5 Systeminen lastensuojelu

Suomalaisen lastensuojelun toimintaan on viime vuosina rantautunut Englannista systeminen toimintamalli, nk. Hackneyn malli. Malli on saanut alkunsa Itä-Lontoosta Hackneyn alueelta, jossa vuonna 2007 alettiin hyödyntää hyvällä menestyksellä perheterapeutteja, dialogisia, narratiivisia ja ratkaisukeskeisiä oppeja lastensuojelutyössä. Systemisessä

työskentelyssä on tavoitteena päästä kiinni niihin juurisyihin, joista lapsen ja hänen perheensä ongelmat johtuvat. (Laitinen, Männistö & Raivio 2017, 9.)

Mallin alkuperäinen nimi on Reclaiming Social Work (RSW-malli) ja sen juuret ovat systeemissä perheterapiassa. Systeemisessä ajattelussa ihmiselämä, perhe ja koko maailma nähdään systeeminä, joiden eri osat ovat vuorovaikutussuhteessa toinen toisiinsa. Systeemisen ajattelun mukaan muutoskin on mahdollinen vain siten, että kaikki systeemin toimijat tiedostavat oman vaikutuksensa systeemin toimintaan. Perheenjäsenet muodostavat yhdessä perhesysteemin, joka kytkeytyy laajemmin muihin yhteiskunnan systeemeihin. Systeemien toimijoiden väliset suhteet eivät ole koskaan yksisuuntaisia, vaan vaikutusta systeemin osasten ja eri systeemien välillä tapahtuu aina molempiin suuntiin ja monin eri tavoin. (Aaltio & Isokuorti 2019, 9,11.)

Systeeminen työskentelyote lastensuojelussa tarkoittaa sitä, että asiakkaana olevan lapsen lisäksi mukaan työskentelyyn kutsutaan lapsen perhe ja muu hänelle merkityksellinen lähiverkosto, eli systeemi. Myös muut lapsen ja perheen elämässä merkitykselliset tahot, kuten koulu ja perheen mahdolliset muut auttamis- ja hoitotahot ovat mukana lapsen ja perheen ongelmatilanteen äärellä sitä pohtimassa koska ne ovat vuorovaikutussuhteessa lapsen ja hänen perheensä kanssa. Tarkoituksena ei ole, että vain ammattilaisilla olisi kaikki ratkaisut perheen tilanteen selvittämiseen, vaan systeemisessä työssä ratkaisevassa roolissa on lapsi ja perhe itse. Työskentely on vuorovaikutuksellista ja yhdessä reflektointia, asiakkaan omia näkemyksiä kunnioittavaa muutostyöskentelyä. (Trowler & Goodman 2012, 15 – 17.)

Suomalaisen systeemisen mallin ydinelementit ovat systeeminen asiakastyö, systeeminen tiimi ja systeeminen viikkokokous. Systeemisellä asiakastyöllä tarkoitetaan sitä, että lapsen yksilöllisten ongelmien sijasta tarkastellaan koko hänen perhesysteeminsä toimintaa ja siihen vaikuttavia asioita. Lapsen ja hänen perheeseensä pyritään luomaan luottamuksellinen suhde, jossa voidaan yhdessä asiakasperheen kanssa tutkia perheessä ilmeneviä ongelmia ja niiden taustalla vaikuttavia syitä. Työskentely on suhdeperustaista, eli se tapahtuu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa ja se keskittyy tutkimaan vuorovaikutusta ja suhteita asiakkaan koko systeemissä. (Aaltio & Isokuorti 2019, 12 – 14.) Lasta pyritään auttamaan hänen omassa ympäristössään ja kohtaavan, suhteita ja luottamusta rakentavan ja

ylläpitävän työskentelyotteen ajatellaan toteuttavan lapsilähtöisyyttä parhaalla mahdollisella tavalla. Suora asiakastyö on priorisoitu tärkeimmäksi työmuodoksi. (Laitinen ym. 2017, 23.)

Systemisessä tiimissä on mukana sosiaalityöntekijöitä, jotka osallistuvat aktiivisesti myös toistensa asiakasasioiden käsittelyyn ja asiakastapaamisiin, sekä lisäksi konsultoiva sosiaalityöntekijä, joka antaa tukea sosiaalityöntekijöille ja johtaa tiimin toimintaa, sekä on tarpeen mukaan yhteydessä asiakasperheen verkostoihin. Sosiaalityöntekijän tehtävänä tiimissä on huolehtia, että hänen asiakaslapsensa perhesysteemin asioita käsiteltäessä lapsen tarpeet ja tilanne pysyy työskentelyn keskiössä. Tiimissä on mukana perheterapeutti, jonka tehtävänä on pitää yllä systeemistä lähestymistapaa asiakasasioiden käsittelyssä ja varmistaa, että systeemisii työvälineitä käytetään oikein. Lisäksi mukana on koordinaattori, jonka avulla sosiaalityöntekijöiden aikaa vapautuu suoraan asiakastyöhön ja ajatustyöhön. Tiimi kokoontuu systemisessä viikkokokouksessa, jossa reflektoidaan yhdessä kunkin sosiaalityöntekijän tiimiin tuoman asiakasperheen asioita. Perheterapeutin johdolla sosiaalityöntekijät refleктоivat tiimissä myös asiakassuhteen vaikutuksia itseensä työntekijöinä. (Aaltio & Isokuorti 2019, 14 – 17.)

3.6 Sosiaalityöntekijöiden selontekovelvollisuus ja asiakkaiden tarpeet

Koska olen omassa tutkimuksessani kiinnostunut sosiaalityöntekijöistä, on olennaista avata sitä, millaisia vaateita sosiaalityöntekijöiden työhön kohdistuu eri tahoilta, ja millaisia vaikutuksia niillä voi olla asiakkaan asemaan ja asiakkaiden tarpeisiin vastaamiseen.

Kirsi Juhilan (2009) mukaan sosiaalityöntekijöillä on aina selontekovelvollisuus (*accountability*) omasta toiminnastaan. Kaiken selontekovelvollisuuden lähtökohtana on sosiaalityön asiakas, jonka tarpeisiin vastaamista ja edun toteutumista, asiakkaan oman näkökulman lisäksi, ajavat lait, sosiaalityön eettinen ohjeistus, sekä sosiaalityön organisaatiot. Käytännön tasolla nämä asiakkaan asiaa ajavat erilaiset suunnat tuottavat sosiaalityöntekijöille ristiriitaisia *selontekovelvollisuuksia*. (emt. 297, 302; Parrot 2006, 70; Juhilan 2009, 297, 302 mukaan Banks 2004, 150.)

Kuntalaisia edustavat sosiaalityön organisaatiot toimivat käytännössä rajatuin taloudellisin resurssein ja etukäteen määritellyllä toimenpidevalikolla. Tästä seuraa se, että sosiaalityöntekijän toteuttaessa selontekovelvollisuuttaan kuntaorganisaation suuntaan, joutuvat asiakkaiden tarpeet helposti käytännön työtilanteissa toissijaiseen rooliin. Lastensuojelun toimintakentässä tämä voisi tarkoittaa vaikkapa sitä, ettei asiakkaiden kanssa työskentelylle ole riittävästi aikaa, tai lapselle ei kyetä tarjoamaan hänen tarpeisiinsa parhaiten vastaavaa sijoituspaikkaa. Juhilan mukaan sosiaalityöntekijät saattavat joutuvat ristiriitaan oman työnantajorganisaationsa kanssa, jos he laittavat toiminnassaan organisaation reunaehtojen sijasta keskiöön aidosti asiakkaan tilanteen paranemisen ja asiakkaiden tarpeisiin vastaamisen. (Juhila 2009, 298 – 299; Metteri 2004, 83; Parrot 2006, 5.) Käytännössä omaan työkokemukseeni peilaten, tämä ristiriita voisi näkyä esimerkiksi siten, että asiakkaan tarve päästä tietyn palvelun piiriin evättäisiin organisaation linjauksiin vedoten liian kalliina, tai koska asiakas olisi saanut palvelua jo organisaation määrittelemän maksimimäärän verran. Ratkaisuna organisaation taholta sosiaalityöntekijälle ehdotettaisiin asiakkaan ohjaamista toiseen, organisaatiolle hinnaltaan edullisempaan palveluun, joka ei kuitenkaan vastaisi asiakkaan tarpeeseen yhtä hyvin.

Michael Lipsky (1980, 71, 81 – 156) pitää edellä mainittua tilannetta ihmistyössä esiintyvänä perustavaa laatua olevana ristiriitana. Toisaalta ihmisille tarjotaan palveluja vedoten inhimilliseen vuorovaikutukseen, vastuunkantoon ja huolenpitoon. Samaan aikaan etäännyttävät byrokraattiset ja rajallisin resurssein tuotetut palvelut tasapäistävät ihmisiä ja ehdollistavat huolenpitoa ja vastuuta asiakkaiden auttamiseksi. Toimintaa, jossa sosiaalityön asiakkaiden tarpeet alistuvat organisaation taloudellisista resursseista ja budjetissa pysymisestä kumpuaville tarpeille, kutsutaan resurssien säännöstelyksi (*rationing of resources*).

Myös NPM:n seurauksena sosiaalityöntekijöille voidaan katsoa syntyneen uudenlaista selontekovelvollisuutta organisaation suuntaan, heidän joutuessaan perustelemaan ja raportoimaan tilaamiensa kilpailutettujen palvelujen tehokkuutta ja taloudellisuutta entistä enemmän. Tämä vaikuttaa myös sosiaalityön asiakkaiden asemaan ja siihen, miten heidän tarpeisiinsa vastataan ja mitä organisaatiot odottavat ja olettavat asiakkaanaan olevilta ihmisiltä itseltään. Sosiaalityöntekijän selontekovelvollisuus asiakkaan hankalasta tilanteesta siirtyy

tässä tilanteessa helposti myös asiakkaaseen itseensä kohdistuvaksi selontekovelvollisuudeksi sosiaalihuollon suuntaan. Asiakkaan hankala tilanne saatetaan ajan mittaan nähdäkin asiakkaan omasta asenteesta johtuvaksi, jos hänen tilanteensa ei parane tarjotuista tukitoimista huolimatta. (Juhila 2009, 304; Metteri & Hotari 2011, 85 – 86.)

Jos sosiaalihuollon asiakkaat kokevat, etteivät heidän oikeutensa toteudu oikealla tavalla, eivätkä he saa riittävää palvelua sosiaalityöntekijältä, joka toimii edustamansa organisaation asettamista taloudellisista resursseista käsin, saattavat asiakkaat pyytää avukseen juristeja omaa asiaansa ajamaan. Tästä seurauksena syntyy taas sosiaalityöntekijöille selontekovelvollisuutta omasta toiminnastaan kansalaisten oikeuksien ja lain noudattamisen suuntaan. (Juhila 2009, 299.)

Sosiaalityö on lisäksi ammatti, josta hyvin monella taholla on mielipiteitä ja moraalisia näkökulmia, esimerkiksi sosiaalisten ongelmien syntyyn ja niiden ratkaisemiseen liittyen. Sosiaalityöntekijöillä voidaan ajatella olevan sitä kautta myös laajempi yhteiskunnallinen selontekovelvollisuus, jossa he joutuvat perustelemaan ja puolustamaan omia tekemisiään ihmisille. Sosiaalityön yhteiskunnallinen selontekovelvollisuus on velvollisuutta kansalaisten suuntaan. Yhteiskunnallinen selontekovelvollisuus liittyy voimakkaasti vallitseviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin arvoihin ja toisaalta sosiaalityö joutuu valitsemaan toteuttaako se toiminnassaan vallitsevia arvoja, vai lähtee se kuitenkin toteuttamaan toiminnassaan sellaisia arvoja, jotka ajavat erilaisten vähemmistöjen ja marginaalisten ryhmien asemaa yhteiskunnassa, heidän tilanteensa paranemiseksi. Sosiaalityö kustannetaan julkisista varoista, eikä se ei voi siten koskaan sanoutua kokonaan irti yhteiskunnan valtavirran arvoista. Samaan aikaan sosiaalityön yhteiskunnallisena tehtävänä on lisätä yhteiskunnan marginaalisten ryhmien hyvinvointia ja parantaa siten heidän asemaansa suhteessa valtaväestöön. (Juhila 2009, 299: emt:n mukaan Clark 2000, 1 – 2.)

3.7 Sosiaalityöntekijöiden kriittinen selontekovelvollisuus ja asiakkaiden tarpeet

Michael Lipsky (1980) kutsui klassikkoteoksessaan sosiaalityöntekijöitä *katutason byrokrateiksi* ja esitti huolensa siitä, että sosiaalityöntekijöillä oli hänen arvionsa mukaan käytössään paljon harkintavaltaa asiakkaiden saamiin avustuksiin ja palveluihin. Lipsky näki ongelmallisena työntekijöiden aseman johdon ja asiakkaiden välissä. Hän kuvasi tilanteita, joissa johto ei ehdi mitenkään valvoa alaistensa toimintaa tehokkaasti ja toisaalta asiakkaiden omat mahdollisuudet vaikuttaa ja valittaa saamastaan palvelusta ovat heikot. Työntekijöiden hän arveli ajattelevan asiakkaiden parhaan sijasta itseään, rajaamalla työkuormaansa siten, että työkäytännöt ovat asiakkaiden kannalta käytännössä huonoja. (emt. 13 – 15.)

Lipskyn esittämien ajatusten rinnalle on kehittynyt viime vuosina toisentyyppinen katsantokanta asiaan. Juhila (2009) on kutsunut kriittiseksi selontekovelvollisuudeksi selontekovelvollisuutta, joka haastaa sosiaalityöntekijät raportoimaan oman työnsä sisällöstä ja reunaehdoista ja ottamaan kantaa yhteiskunnassa vallitseviin rakenteellisiin epäkohtiin, jotka luovat asiakkaille sosiaalisia ongelmia ja kohtuuttomia tilanteita. Kriittiseen selontekovelvollisuuteen kuuluu sen esiin nostaminen, ettei yksi ammattikunta pysty ratkaisemaan yhteiskunnan rakenteista johtuvia hankalia sosiaalisia ongelmia yksin, vaan kaikella työllä on rajansa. Tässä sosiaalityö toteuttaa yhteiskunnallista selontekovelvollisuuttaan. Jos sosiaalihuoltoa syytetään virheellisesti yksin kyvyttömyydestä ratkoa ihmisten ongelmia, siirtyy syytös Juhilan mukaan myös asiakkaille itselleen, selontekovelvollisuudeksi omasta ”mahdottomasta” tilanteestaan, vaikka kyse olisi useimmiten tilanteista, jossa ongelmat ovat tosiasiallisesti yhteiskunnan rakenteissa. Kriittisen selontekovelvollisuuden täyttäminen edellyttää, että sosiaalityöntekijöiden pitäisi osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja myöntää omien keinojensa rajallisuus asiakkaiden auttamiseksi, silloin jos aikaa ja asiantuntijuutta suhteessa asiakkaan ongelman laatuun on liian vähän. Vääränlaiset interventiot asiakkaan elämään voivat avun sijasta jopa huonontaa asiakkaan tilannetta. (emt. 304 – 306; Beckett & Maynard 2005, 81, 97 – 98.)

Kriittisen selontekovelvollisuuden mukaan sosiaalityöntekijän tulee olla dialogissa asiakkaiden kanssa ja reagoida asiakastilanteisiin yksilöllisesti ja joustavasti. Tällaisella työotteella toteutetussa sosiaalityössä myös asiakkaiden tarpeiden tunnistamisen voidaan ajatella olevan

keskeinen ja tärkeä asia. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on myös tuoda asiakkaidensa tarpeita oman organisaationsa, sekä ympäröivän yhteiskunnan tietoisuuteen, Tällöin sosiaalityöntekijä toteuttaa yhteiskunnallisen selontekovelvollisuuden lisäksi selontekovelvollisuutta asiakkaan suuntaan. Sosiaalityöntekijöiden tulisi olla asiakkaiden puolella ja ottaa asiakkaat aidosti mukaan heitä koskevan tiedon rakentamiseen ja tulkitsemiseen. Tällöin sosiaalityön tietoperusta rakentuu sisältä ulospäin, eikä päinvastoin. Sosiaalityössä tulisi myös myöntää rehellisesti erilaiset työn tuloksen ja vaikuttavuuden osoittamisen ongelmat. Emme esimerkiksi saa koskaan tietää luotettavasti sitä, millainen asiakkaan tilanne olisi ollut ilman sosiaalityön väliintuloa, voidaksemme verrata sitä tilanteeseen, jossa asiakkaaseen on kohdistunut sosiaalityön interventioita. (Lipsky 1980, 161; Juhila 2009, 305.)

Kriittiseen selontekovelvollisuuteen kuuluu myös kansalaisasianajon ottaminen mukaan sosiaalityön asiakkaiden ääneen kuuluville tuomiseen. Asiakkaan asiaa voivat yhteiskunnassa edistää esimerkiksi erilaiset asiakasjärjestöt, kolmannen sektorin toimijat ja asiakkaiden omaiset. Kansalaisasianajon näkökulmassa ajatellaan, että tietyt ihmisryhmät ovat vaarassa tulla ulossuljetuksi yhteiskunnan lisäksi myös heille suunnatuista palveluista. Siksi tarvitaan myös sosiaalityön ulkopuolelta tulevia tahoja tukemaan näiden ihmisten asioiden etenemistä ja näkyvillä pysymistä yhteiskunnassa. (Juhila 2009, 306.)

3.8 Tieteenfilosofisena näkökulmana kriittinen realismi

Tämän tutkimuksen tieteenfilosofisena näkökulmana toimii kriittinen realismi. Kriittistä realismia pidetään metateorianana, jonka kohteina ovat epistemologiset ja ontologiset selitykset todellisuuden luonteesta, sekä siitä miten tästä todellisuudesta voidaan saada tietoa. Kriittisen realismin mukaan on olemassa myös omien havaintojemme ulkopuolella olemassa oleva maailma, jota on mahdollista paljastaa ja tutkia teorioiden avulla. Maailmaa koskevien tulkintojen tulee olla rationaalisesti perusteltuja. (Pekkarinen, Tapola-Haapala 2009, 183 – 184.)

Kriittisen realismin tieteenfilosofinen katsantotapa sopii omaan tutkimukseeni hyvin, koska tarkoituksenani on lastensuojelun avohuollon asiakaslasten vastaamattomia tarpeita tutkimaan päästä kiinni niihin sosiaalisiin rakenteisiin ja mekanismeihin, joissa vastaamattomat

tarpeet sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaisesti ilmenevät. Ajattelen, että näitä rakenteita paljastamalla, vallitsevia rakenteita olisi myös mahdollista muuttaa. Kriittisessä realismissa sosiaaliset ongelmat nähdään todellisina olemassa olevina ilmiöinä, ei vain ihmisten rakentamina konstruktioina ja tulkintoina totuudesta. Olemassa olevina ilmiöinä sosiaalisiin ongelmiin pyritään vaikuttamaan niin että ne poistuisivat, tai niiden syntymistä voitaisi ennaltaehkäistä. (Pekkarinen ym. 2009, 191.) Tässä tutkimuksessa ei ole lähdetty kuitenkaan analysoimaan tarkemmin kriittisen realismin periaatteiden toteutumista, kuten tutustumissani kriittistä realismia hyödyntävissä tutkimuksissa on yleensä ollut tapana (mm. Elina Pekkarinen 2010, Anu-Riina Svenlin 2019.), mutta tällainen analyysi voisi olla tapa, jolla tätä tutkimusta voisi jatkaa ja syventää.

Kriittisen realismin isänä pidetään Roy Bhaskaria (s.1944), joka julkaisi vuonna 1975 teoksensa *Realist Theory of Science*, jossa hän kuvasi kriittisen realismin teorian lähtökohdat. Bhaskarin mukaan maailma on koostunut kolmesta alasta (*domain*). Ensimmäinen ala *reaalinen* (*real*) edustaa kaikkia niitä rakenteita, voimia ja mekanismeja, jotka ovat olemassa vaikka emme havaitaisi tai ymmärtäisi niiden olemassaoloa. Tämä ala on olemassa ihmis mielestä riippumatta. Toinen *aktuaalinen* ala (*actual*) edustaa tapahtumia, joita tapahtuu reaalisen alan mekanismien laukaisemana. Voimme havaita, tai olla havaitsematta näitä mekanismeja. Kolmas ala on empiirinen (*empirical*) ja se edustaa niitä kokemuksia ja tapahtumia, joita voimme tutkia ja havaita. (Bhaskar 1978, 13 – 14, 16 – 17, 1986, Pekkarinen ym. 2009, 187.)

Bhaskarin mukaan todellisuus on kerrostunut, niin että sosiaaliset ilmiöt nousevat biologiasta ja biologista kerrosta edeltää kemiallinen ja fysikaalinen kerrostuma. Todellisuus on olemassa yksilön ulkopuolella ja häntä edeltävästi ja yksilö voi omalla toiminnallaan muuttaa, uudistaa tai purkaa sosiaalisessa kerrostumassa esiintyviä asioita. Sosiaalinen kerros on avoin järjestelmä, jossa voi tapahtua yllättäviä muutoksia ja tapahtumia ja jonka tendenssien tekeminen näkyväksi edellyttää myös historian tuntemista. Kriittinen realismin mukaan empiiriset havainnot eivät yleensä vastaa reaalista todellisuutta, vaan erilaisten teorioiden avulla todellisuudesta voidaan tehdä erilaisia tulkintoja. Tulkinnat voivat olla oikeita tai vääriä. Bhaskar on jaotellut tietoa kolmen ulottuvuuden kautta. *Intransitiivinen* ulottuvuus kuvaa rakenteita ja mekanismeja, jotka ovat ihmisestä riippumatta olemassa. *Transitiivinen* ulottuvuus edustaa todellisuudesta tehtyjä tulkintoja ja tieteen *transitiivisella objektilla* Bhaskar

tarkoittaa teorioita, joiden avulla havaintomaailman ulkopuolella olevaa todellisuutta tehdään näkyväksi. (Pekkarinen ym. 2009, 187 – 189.)

Loppujen lopuksi kriittisen realismin sosiaalisesta kerrostumasta tehtävät erilaiset tulkinnat ja konstruktionismin sosiaalisesti rakentuvat erilaiset todellisuudet tulevat selityksissään hyvin lähelle toisiaan. Kyse tuntuu olevan samasta asiasta, vähän eri kantilta katsottuna. Näin tarpeelliseksi tuoda esille myös tätä yhtäläisyyttä omassa tekstissäni, koska koin näiden asioiden edessä itse hämmennystä. Kriittinen realismi eroaa konstruktionismista sen suhteen, miten todellisuuden nähdään rakentuvan. Konstruktionistisen suuntauksen mukaan todellisuus rakentuu yksilöiden toiminnassa, eikä sitä ole olemassa heidän ulkopuolellaan. Ihmisten vuorovaikutuksessa rakentuva todellisuus voi siten olla hyvin moninainen. (mm. Berger & Luckmann 1994).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuskysymys

Tutkimuksessani pyrin vastaamaan seuraavaan kysymykseen:

1. Millaisia erilaisia kehyksiä ja kehyksissä ilmeneviä sosiaalityöntekijäidentiteettejä on tunnistettavissa sosiaalityöntekijöiden tavassa puhua lastensuojelun asiakaslasten vastaamatta jäävistä tarpeista?

Tutkimukseni tutkimustehtävänä on ymmärtää saada tietoa sellaisista olosuhteista ja syistä, joiden vuoksi sosiaalityöntekijät eivät voi mielestään vastata asiakaslastensa tarpeisiin lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Tutkimuksen avulla saadaan tietoa lastensuojelun avohuollossa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden luonteesta ja syntyisistä sekä siitä, millaisena lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden työ näyttäytyy asiakkaiden vastaamatta jäävien tarpeiden kautta tarkasteltuna. Näkemykseni mukaan sosiaalityöntekijät ovat merkityksellisiä tiedontuottajia asiakaslasten vastaamattomien tarpeiden suhteen, koska heidän asemansa avohuollon lastensuojelun asiakasprosessissa on keskeinen. Sosiaalityöntekijän työllä on vahva lakisääteinen perusta suhteessa asiakkaanaan olevien lasten tarpeiden arvioimiseen ja tarpeiden mukaisten palvelujen toteuttamiseen asiakaslasten ja heidän perheidensä elämässä.

4.2 Tutkimusotteena kvalitatiivinen tutkimus

Tutkimukseni on kvalitatiivinen, eli laadullisin menetelmin toteutettu tutkimus. Alasuutari (2012) vertaa laadullista tutkimusta arvoituksen ratkaisemiseen, jolloin aineistosta

tuotettujen vihjeiden ja johtolankojen avulla tehdään merkitystulkintaa tutkittavasta asiasta, tässä tapauksessa sosiaalityöntekijöiden asiakaslasten vastaamattomia tarpeita koskevasta keskustelusta muodostettavia kehyksiä. (emt., 26 – 27.)

Laadullinen tutkimus vastaa tyypillisesti kysymyksiin miksi ja millainen. Sen tutkimuskohde eivät ole määrällisesti mitattavia asioita, eivätkä sen tulokset ole muutettavissa numeeriseen muotoon. Laadullisella tutkimusotteella toteutetun tutkimuksen tulokset ovat nekin laadullisia kuvauksia tutkittavana olevan asian tilasta, laadusta ja toiminnasta. Tutkimusjoukko on laadullisessa tutkimuksessa tyypillisesti pieni ja aineiston tieteellisyyden kriteeri onkin sen laatu ja käsitteellistämisen kattavuus, eivätkä määrälliset tekijät. (Eskola & Suoranta 2000, 13, 18.)

4.3 Aineistonkeruun menetelmänä fokusryhmäkeskustelu

Tutkimukseni aineistonkeruun menetelmänä olen käyttänyt fokusryhmäkeskustelua, jonka kohderyhmänä olivat Helsingin Kaupungin lastensuojelun avohuollossa työskentelevät sosiaalityöntekijät. Ryhmäkeskustelun synonyymina käytetään usein nimitystä ryhmähaastattelu. Itse olen valinnut käyttää tässä yhteydessä nimitystä fokusryhmäkeskustelu, koska se korostaa sitä, että kyseessä on nimenomaan ollut keskustelutilanne, johon olen halunnut osallistuvan tarkoin kriteerein valittuja henkilöitä. Valitsin tämän aineiston keruun metodin, koska sen avulla on mahdollista saada tietoa tutkimuksen kohderyhmän, sosiaalityöntekijöiden, näkemyksistä ja selityksistä, ilman että itse aineistonkeruutilannetta lukitaan ja ohjailaan kovin suurella määrällä ennako-oletuksia. Tässä mielessä ryhmäkeskustelu eroaa perinteisessä mielessä mielletystä ryhmähaastattelusta, jossa pääpaino on sillä, että tutkija kysyy ennalta määrättyjä kysymyksiä haastateltavilta. Tällöin tutkijan on täytynyt muodostaa etukäteen paljon ennako-oletuksia tutkittavasta aiheesta laatiessaan haastattelurunkoa. Tutkimukselliseksi haasteeksi voi nousta se, että ennalta laaditut kysymykset voivat ohjata haastattelutilannetta niin voimakkaasti, että jotakin olennaista ja tärkeää liittyen tutkimusaiheeseen, jää kokonaan paljastumatta. Ryhmäkeskustelumenetelmällä on mahdollista tutkia kohderyhmän yhdessä sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa jakamia näkemyksiä tutkittavasta

aiheesta. Tämä ei tarkoita, että keskustelijoiden tulisi löytää keskustelun aikana yhteinen mielipide tutkittavasta aiheesta, vaan oletuksena on, että keskustelijat nostavat keskusteluun erilaisia mielipiteitä ja näkemyksiä, joiden pohjalta tutkijan on mahdollista saada aidosti monipuolinen ja moninainen kuva kiinnostuksenkohteena olevasta aiheesta. Keskustelijoiden käyttämät käsitteet ja ilmaisutavat, joilla he kommunikoivat aiheesta keskenään, ovat usein mielenkiintoisia ja voivat ”paljastaa” jotain, mitä suorilla kysymyksillä ei olisi tutkimuksessa tavoitettu. (Pietilä 2017, 111 – 133.)

4.4 Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät

Tein kaksi ryhmäkeskustelua kahdessa eri lastensuojelun avohuollon toimipisteessä. Toisessa ryhmäkeskustelussa oli neljä ja toisessa viisi osallistujaa, yhteensä keskusteluihin osallistuneita sosiaalityöntekijöitä oli siis yhdeksän. Sosiaalityöntekijät valikoituivat tutkimukseeni siten, että olin Helsingin kaupungilta nimetyn tutkimukseni yhteyshenkilön välityksellä yhteydessä joihinkin lastensuojelun avohuollon toimipisteisiin ja etsin halukkaita osallistujia lastensuojelun asiakkaiden tarpeita koskeviin ryhmäkeskusteluun. Yhteyshenkilön yhteydenoton, eli muotoilemani lastensuojelun toimintayksiköille tarkoitetun kirjeen (liite 1) perusteella sosiaalityöntekijät kahdesta toimipisteestä olivat minuun yhteydessä ja ilmaisivat halukkuutensa osallistua tutkimukseen. Ryhmäkeskustelut toteutin näiden toimipisteiden työskentelytiloissa.

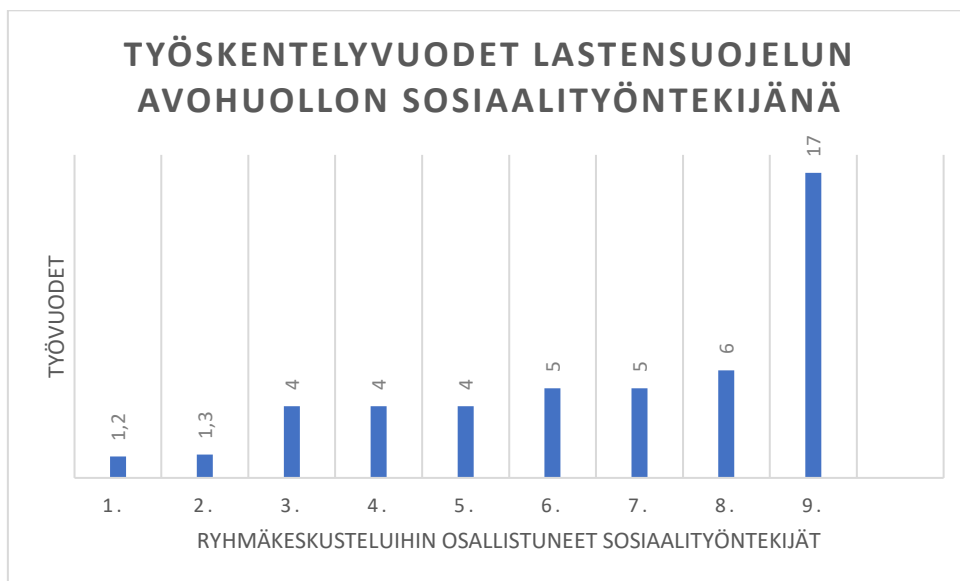
Ryhmäkeskusteluissa annoin osallistujille yksitellen kolme teemaa, joista ohjeistin heitä keskustelemaan yhdessä mahdollisimman vapaasti. Oma roolini ryhmäkeskusteluiden aikana oli huolehtia nauhoituksen lisäksi ajankulusta ja uuden teeman nostamisesta keskusteltavaksi. Olin valmistautunut puuttumaan keskustelun kulkuun, jos se olisi lähtenyt rönsyilemään kokonaan tutkittavan aiheen ulkopuolelle, mutta käytännössä roolikseni jäi uusien teemojen nostaminen keskusteluun sekä muutaman tarkentavan kysymyksen tekeminen molempien ryhmäkeskusteluiden loppupuolella. Havaitsin, että sosiaalityöntekijöiden oli helppo puhua keskenään valitsemistani teemoista. Ryhmäkeskustelujen perusteella sosiaalityöntekijät pitivät aihetta keskeisenä oman työnsä kannalta ja tutkittavasta aiheesta

puhuminen oli kaikkien keskusteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden osalta aktiivista ja se näytti heille vaivattomalta. Jäin pohtimaan puhumisen helppoutta. Sosiaalityöntekijät kokevat asiakkaiden tarpeista puhuessaan puhuvansa oman työnsä ytimeen liittyvästä itselleen tutusta ja tärkeästä aiheesta, mutta samaan aikaan sosiaalityöntekijöillä on varmasti myös hyvin sisäistynyt käsitys siitä, miten tällaisessa tilanteessa ”kuuluu” sosiaalityön eettöksen mukaisesti keskustella. Sosiaalityöntekijät ovat keskustelemassa muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa, jolloin ryhmäpaine ja yhdessä jaettu käsitys ammatillisuudesta ja ammattieettisestä ohjeistuksesta vaikuttaa keskusteluun. Tämä olosuhde on läsnä myös silloin, kun sosiaalityöntekijät tekevät työtään omassa työyhteisössään ja siten voidaan ajatella, että kollegiaalinen tuki ja työyhteisön kontrolli pitävät jokaisen yksittäisen sosiaalityöntekijän ohella huolta työn eettisyyden ja ammatillisuuden toteutumisesta, silloin kun työyhteisön kulttuuri on eettisyyttä ja ammatillisuutta tukevaa. Tutkimuksentekijänä ryhmän vaikutus ja haastateltavien rooli suhteessa toisiinsa on tärkeää tiedostaa. (mm. Sulkunen 1990, 265.)

Keskustelun kolme teemaa ovat tämän kirjallisen työn liitteenä. (liite 2) Molempien ryhmäkeskustelujen keskusteluosuus kesti noin 1 tunnin ja 15 minuuttia, jolloin nauhoitettua materiaalia kertyi yhteensä noin 2 tuntia 30 minuuttia. Litteroituna tutkimusaineistoa kertyi yhteensä 28 sivun verran.

Kaikki ryhmäkeskusteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät olivat naisia. Sukupuolen painottuminen kokonaan naisiin johtunee käsitykseni mukaan siitä, että miespuolisia lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä on naisiin verrattuna vähän, osassa toimipisteistä ei ole tällä hetkellä Helsingin lastensuojelun avohuollossa yhtään miessosiaalityöntekijää. Ryhmäkeskusteluihin osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä kysyin ryhmäkeskustelun yhteydessä, kuinka monta vuotta he ovat työskennelleet lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän työtehtävissä? Tämä oli ainoa ns. henkilökohtainen tieto, jota ryhmäkeskusteluihin osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä halusin tietää. Alla näkyvästä kuvioista ilmenevät sosiaalityöntekijöiden vastaukset. Kaikilla sosiaalityöntekijöillä oli myös muuta työkokemusta lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän työkokemuksen lisäksi. Osa sosiaalityöntekijöistä oli työskennellyt lastensuojelun ja perheiden sosiaalipalvelujen sektoreilla Helsingissä, tai muissa kunnissa useiden vuosien tai jopa vuosikymmenien ajan. Suurella osalla

haastatelluista oli noin 4–5 vuoden työkokemus lastensuojelun avohuollosta, mutta mukana oli myös avohuollon sosiaalityössä noin vuoden ajan työskennelleitä, sekä pidempään siellä töitä tehneitä.



Kuvio 1 Tutkimukseen osallistuneiden työkokemus lastensuojelun avohuollon sosiaalityöstä.

4.5 Tutkimuksen eettisyys

Sosiaalityöllä ja sosiaalityön tieteenalalla on eettinen velvollisuus ja tehtävä liittyen kansalaisten hyvinvoinnin lisäämiseen ja pahoinvoinnin vähentämiseen. Sosiaalityön tieteenalan tutkimuksen tehtävänä on tunnistaa ja tehdä näkyväksi niitä yhteiskunnallisia prosesseja ja rakenteita, joiden seurauksena yksilöt, perheet ja erilaiset ihmisryhmät voivat yhteiskunnassamme huonosti. Vaikka Suomi on hyvinvointi- ja oikeusvaltio, jonka arvot perustuvat kansalaisten perus- ja ihmisoikeuksille, ne eivät silti käytännössä toteudu yhdenvertaisesti ja täysimääräisesti. (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 7.)

Vallalla olevan käsityksen mukaan sosiaalityön tutkimuksen tehtävänä on ylittää yksilökohtaisen ja yhteiskunnallisen välinen raja keskittyä yksilökohtaisen ja yhteiskunnallisen välisen monimutkaisen vuorovaikutusprosessin tutkimiseen. Sosiaalityö ja sen tekeminen on osa yhteiskunnan toimintaa, johon vaikuttaa samaan aikaan yhteiskunnan ja sen toiminnan historia, sekä nykypäivä. Toisaalta ilman yksilöitä ei ole tarvetta sosiaalityölle, eikä sen tutkimiselle. Yksilötasosta vieraantunut tutkimus ei myöskään voisi olla eettisesti kestävä, koska sosiaalityön ”kohteena” ovat ihmiset ja sosiaalityön tekemisillä ja tekemättä jättämisillä on suuri vaikutus ihmisten elämään. (mm. Karvinen 2000, 23.)

Mäntysaaren (2006) mukaan sosiaalityön tieteenalalla tutkijan tulisi aina miettiä sitä, millaisia vaikutuksia tutkimuksen soveltaminen käytäntöön tuo yksittäisten ihmisten elämään. Sosiaalityön tutkimusta tehdään samanlaisin menetelmin kuin muutakin yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, mutta muiden yhteiskuntatieteiden tieteenalojen yhteys käytäntöön ei ole näin suoraviivainen ja ilmeinen vaatimus hyvälle ja erityisesti hyödylliselle tutkimuksen tekemiselle. Tutkimustulosten soveltamisen vaikeus käytännöntyön kehittämiseen yhdistää toki kaikkia ihmisten auttamiseen liittyviä tieteenaloja. (emt.137 – 138.)

Oman tutkimusaiheeni valinnassa ja rajaamisessa olen halunnut ottaa kantaa lapsen ja hänen tarpeidensa keskeiseen asemaan lastensuojelun sosiaalityössä. Oma kannanottoni on ollut rajata tarkastelunäkökulmani nimenomaan lapsen tarpeiden tarkastelemiseen, vaikka kiinnostuksenkohteenani olivat voineet olla laajemmassa merkityksessä ymmärrettävästi asiakkaiden tarpeet, joka käsitteenä tarkoittaa lasten lisäksi heidän vanhempiensa tarpeita. Kiinnostuksenkohteenani ovat lapsen tarpeisiin liittyen olleet erityisesti lapsen tarpeet, joihin lastensuojelutyössä ei pystytä vastaamaan, mikä myös on itsessään eräänlaisen eettinen näkökulma ja valinta. Jos lastensuojelutyössä asiakkaana olevien lasten tarpeisiin ei pystytä vastaamaan, meidän on erityisen tärkeää mielestäni selvittää, miksi näin on ja mitä nämä vastaamattomat tarpeet ovat, koska lapsi tarpeineen on koko lastensuojelutyön ydin.

Sosiaalityön tutkimustulosten arvo on ymmärryksen ja tiedon lisäämisen ohella aina tulosten soveltaminen sosiaalityön käytännön työhön. Kun saamme tietoa asiakaslasten vastaamattomista tarpeista, meidän on mahdollista kehittää lastensuojelua paremmin asiakkaiden tarpeita vastaavaan suuntaan sekä toisaalta pyrkiä vaikuttamaan ympäröivään yhteiskuntaan, että se tukisi omassa toiminnassaan lapsia mahdollisimman hyvin.

Tutkimuksen toteuttamisen eettisyys tarkoittaa tutkimuksen kaikissa vaiheissa sitoutumista sellaista menetelmien käyttöön, ettei tule aiheuttaneeksi tahallisesti tai tahattomasti tutkimukseen osallistuneille henkilöille harmia. Tutkimukseen osallistuneilla henkilöillä on oikeus säilyttää anonymiteettinsä, he eivät saa olla tunnistettavissa tutkimuksen missään vaiheessa. Tämän seikan olen halunnut varmistaa siten, etten kerännyt tutkimukseeni osallistuvilta henkilöiltä lastensuojelun avoimuuden sosiaalityön työvuosien lisäksi mitään muita henkilökohtaisia tietoja. Tutkimuksen raportoinnissa käyttämiäni litteroituja keskustelupätkien lainauksia ei myöskään ole mahdollista liittää jälkikäteen yksittäisiin henkilöihin.

Ryhmäkeskusteluihin osallistuminen oli sosiaalityöntekijöille täysin vapaaehtoista ja jos joku olisi halunnut lopettaa osallistumisensa kesken ryhmäkeskustelun, se olisi ollut mahdollista. Joillakin osallistujista oli keskustelussa mukana esimerkiksi päivystyspuhelin, siltä varalta, että häntä olisi tarvittu kiireellisiin työtehtäviin kesken ryhmäkeskustelun. Yksi haastateltavista joutui myös poistumaan hieman ennen keskustelun loppua, ehtiäkseen asiakastapaamiseen ajoissa. Ryhmäkeskustelut pidettiin muutoin ilman keskeytyksiä. Ryhmäkeskustelujen olosuhteet kuvasivat mielestäni hyvin sitä käytännön tilannetta, jossa sosiaalityöntekijät yleensäkin joutuvat pohtimaan asiakkaita ja oman työnsä tekemistä.

Keräsin kaikilta haastatelluilta kirjallinen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta ja lisäksi he allekirjoittivat tietosuojaselosteen ja tutustuivat siihen lain vaatimalla tavalla. Nauhoitin ryhmäkeskustelut Jyväskylän yliopiston lainaamalla nauhurilla ja tallensin ne sen jälkeen kovalevyille, josta ulkopuolisten ei ole mahdollista päästä tiedostoon käsiksi. Tutkimuksen raportointivaiheen jälkeen litteroidun aineiston olen sitoutunut hävittämään viimeistään heinäkuussa 2020, jolloin tutkimuslupani Helsingin kaupungille päättyy.

Myös tutkimuksen raportointivaiheessa olen sitoutunut tarkkuuteen ja rehellisyyteen. Litteroidut keskustelupätkät, tuloksia elävöittävinä elementtinä, ovat suoria ja muuntelemattomia katkelmia siitä, mitä ryhmäkeskusteluihin osallistuneet ovat puhuneet. Tutkimustulosten pohjalta syntynyt pohdinta on omaani, mutta olen pyrkinyt perustelevaan sen parhaan kykyni mukaan.

4.6 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisin menetelmin toteutetun tutkimukseni luotettavuutta arvioitaessa on mielestäni tärkeää pohtia sitä, kuinka hyvin ryhmäkeskusteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät edustavat lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden joukkoa yleensä. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät edustavat Helsingin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden joukkoa hyvin, koska mukana on työuransa eri vaiheissa olevia ja eri-ikäisiä henkilöitä, jotka kaikki tekevät lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä.

Tutkimustuloksiin on päädytty juuri näiden tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluissa tuottamien näkemysten pohjalta. Kuitenkin, että tutkimus olisi onnistunut sen tutkimustehtävässä, tulisi tutkimustulosten sisältämiä asioita ja elementtejä olla mahdollista tunnistaa myös joidenkin toisten lastensuojelun avohuollossa töitä tekevien sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluita analysoimalla. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden tulisi tätä tutkimusta lukiessaan olla mahdollista tunnistaa myös tutkimustuloksissa kerrottuja asioita omaan työhönsä liittyviksi, tutuiksi ja ”järkeenkäyviksi” asioiksi.

Töttö (2005) on todennut, että sosiaalityötä on kritisoitu ”ainutlaatuisuuden myytistä”, jolla tarkoitetaan sitä, että sosiaalityö keskittyy liiaksi yksittäisten ihmisten ja perheiden yksilöllisiin ongelmiin ja yrityksiin niiden ratkaisemiseksi. Ihmisten yksilölliset ongelmat ovat kuitenkin samaan aikaan myös sosiaalisia ongelmia, jotka aktualisoituvat yksilön ja

ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa ja joiden perimmäiset syyt ovatkin yksilön ulkopuolella yhteiskunnallisissa rakenteissa ja olosuhteissa, jotka tuottavat ja ylläpitävät ihmisten yksilöllisessä elämässä koettuja ongelmia. Ilmiöiden ja tapausten välisiä yhtäläisyyksiä havaitsemalla, on myös mahdollista lähteä pohtimaan aidosti sitä, mikä sosiaalityössä toimii ja mikä on siten vaikuttavaa, kun tavoitteena on ihmisten auttaminen. (emt. 106 – 108.)

4.7 Analysoinnin metodina kehysanalyysi

Hyödynnän aineistoni analyysissa sosiaalipsykologi Erving Goffmanin (1974) kehysanalyysia. Kanadalaissyntyisen Goffmanin (1922 – 1982) tieteellisen työn juuret ovat Chicagon koulukunnan etnografisessa kaupunkitutkimuksessa. Hän kirjoitti urallaan monta poliittisesti merkittävää ja laajaa julkisuutta ja saanut teosta (*mm. The Presentation of self in Everyday Life, Asylums*) ja hänen tieteentekemiselleen oli tyypillistä käsitteiden jatkuva uudelleen muotoilu ja liike. Goffmanin tutkimuskohteena olivat läpi koko hänen uransa vuorovaikutuksen rakenteelliset piirteet. Niitä tutkiessaan hän muotoili näkökulmaansa myös minuuden ja identiteetin käsitteiden määrittelyyn ja tutkimiseen. Kehysanalyysin (*The Frame Analysis*) Goffman julkaisi laajassa teoreettisessa teoksessaan, jossa hän määritteli sosiaalista vuorovaikutusta ja sen tulkintaa ja kerroksellisuutta sosiaalisen kehyksen käsitteen avulla. (Peräkylä 2001, 347, 356, 360 - 361.)

Oma tapani hyödyntää kehysanalyysia on saanut vaikutteita tavasta, jolla Anssi Peräkylä on soveltanut goffmanilaista kehysanalyysia tutkimuksissaan. (Peräkylä 1997, 1990.) myös Anna-Maija Puroilan (2002) Goffmanin kehysanalyysia koskevasta tutkielmasta ja erityisesti hänen tulkintaansa Goffmanin ajatuksista koskien puheen analyysia. Goffmanin mukaan puhetta voidaan tutkia spontaanina vuorovaikutuksena toimijoiden välillä, tai keskittymällä informanttien tuottamaan puheeseen asioiden tilasta. Itse olen keskittynyt tutkimuksessani jälkimmäiseen. Informantit voidaan tässä tapauksessa ymmärtää ryhmäkeskusteluun osallistujiksi. Haastateltavien puhetta analysoidaan sen suhteen, millaisia erilaisissa kehyksissä sosiaalityöntekijät liikkuvat keskustellessaan lastensuojelun asiakaslasten vastaamattomista tarpeista. (Puroila 2002, 149 – 150.)

Puroila toteaa tutkielmassaan Goffmanin kehysanalyysin annin sosiologiselle teorianmuodostukselle olevan kiistelty asia. Kehysanalyysia hyödyntävät tutkijat joutuvat omissa töissään tutustumaan Goffmanin alkuperäisteksteihin ja niistä tehtyihin ristiriitaisiin tulkintoihin ja tekemään niitä kriittisesti tarkastelemalla omanlaisiaan tulkintoja. Toinen tapa on omak-sua joku aikaisempi tulkinta, jos se tuntuu itselle sopivalta ja pätevältä. Itselleni opinnäyte-työn tekijänä Goffmanin alkuperäisteksteihin perehtyminen osoittautui työlääksi ja toisaalta Puroilan tutkielman avulla Goffmanin ajatukset ja käytettävyys omassa tutkimuksessani sel-kiytyi huomattavasti (Puroila 2002, 6 – 7, 156.)

Kehysanalyysia hyödyntäviin tutkimuksiin tutustuminen myös osoitti, että kehysanalyysin käyttötapa on tyypillisesti ollut tutkijoiden keskuudessa todellakin enemmän hyödyntämistä, kuin puhdasta goffmanilaista kehysanalyysia, jonka hän itse on laajasti kuvannut omassa teoksessaan. (Goffman 1974.) Tapani hyödyntää kehysanalyysia on sovellus muiden tutki-joiden tavasta käyttää ja tulkita kehysanalyysia.

Goffmanin kehysanalyysi on paljon enemmän kuin analyysitapa. Se on laaja teoreettisemeto-dologinen sosiaalisen todellisuuden vuorovaikutuksellisesta rakentumisesta. Olisin voinut esitellä kehysanalyysin tässä mielessä jo edellisen luvun yhteydessä, osana tutkimukseni keskeisiä teorioita. Olen kuitenkin hyödyntänyt kehysanalyysia nimenomaan tutkimukseni analyysivaiheessa ja siksi olen päätenyt esittelemään sen osana lukua, jossa olen kuvannut tutkimuksen tekemistä. (Malin 2012, 71 – 73.)

Peräkylä (1990) tutki hoitohenkilökunnan suhdetta kuolevan potilaan hoitoon sairaalaympä-ristössä. Hän nimesi kuolevan potilaan hoitoon liittyviksi kehyksiksi lääketieteellisen kehyk-sen, käytännöllisen kehyksen, maallikkokehyksen ja psykologisen kehyksen, jotka kaikki ovat olemassa samaan aikaan rinnakkain hoitohenkilökunnan kohtaamisessa kuolevien po-tilaiden kanssa. Koko sairaalahenkilökunta kykenee käyttämään ja käytännössä käyttää näitä kaikkia kehyksiä Peräkylän mukaan työssään. Hoitohenkilökunta myös liikkuu erilaisten ke-hysten mukaisissa identiteeteissä. Myös potilaat saavat eri kehyksissä liikuttaessa erilaisia identiteettejä. Peräkylä keräsi tutkimusaineistonsa työskentelemällä sairaalaympäristössä noin vuoden ajan, havainnoimalla ja keskustelemalla hoitohenkilökunnan kanssa osallistu-essaan sairaalan päivittäiseen toimintaan. (emt.11 – 18.)

Toisessa tutkimuksessaan Peräkylä (1997) tutki vanginvartijan työtä. Tavoitteena oli vanginvartijoiden työhön liittyvän tulkintakehyksen kuvailu, sekä sen selvittäminen, mistä joutuksen vartijat kokevat työnsä kuten kokevat, sekä miten tulkintakehyks vaikuttaa heidän toimintaansa. (1997, 17.)

Tutkimuksessani olen hyödyntänyt kehysanalyysin tarjoamaa *kehysten (frame)* käsitettä. Goffmanin määrittelemän mukaan kehykset ovat erilaisia toimintakokonaisuuksia, joilla on omanlaisensa todellisuudet. Arkielämässämme on samaan aikaan läsnä erilaisia toiminnan kehyksiä (esim. leikki, esittäytyminen, korjaaminen jne.) joita vaihdamme toiminnan aikana sujuvasti. Kehykset voivat olla myös samanaikaisia ja esiintyä päällekkäin. Goffman itse tutki erityisesti eri kehysten välisiä suhteita ja sitä, kuinka erilaiset kehykset vaikuttavat omaan toimintaamme ja rooleihimme, sekä siihen millaisia rooleja ja identiteettejä annamme erilaisten kehysten puitteissa muille ihmisille. Goffmanin käsitteistä *identiteetti (identity)* on toinen Goffmanin kehysanalyysin käsite, jota olen hyödyntänyt oman tutkimukseni analyysissä. Identiteetti tarkoittaa kehysanalyysin mukaisesti, sitä mitä ja millaisia ihmiset ovat omissa ja toistensa silmissä. Identiteetti määrittelee esimerkiksi niitä ominaisuuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia, joita ihmisellä tietyssä toiminnan kehyksessä on. Eri kehystenmukaiset identiteetit ovat kaikki yhtä totia ja olemassa olevia. Ne aktivoituvat eri kehyksissä liikkuttaessa. Kyse ei ole siitä, että ihminen esittäisi eri identiteettejä vaan ne kaikki ovat samaan aikaan yhtä aitoja ja totia. (Goffman 2012, 239 – 259, Peräkylän 1990, 16 – 22 mukaan Goffman 1974, 1986.)

Goffmanin mukaan puheessa tapahtuva asioiden kuvaus ei ole koskaan aivan sama, kuin kohteena oleva asiantila, vaan puheessa tapahtuu aina siirtymää. Ei siis voida ajatella, että puhuja kuvaa asioita puheessaan juuri niin kuin ne oikeasti tapahtuvat. Lisäksi Puheeseen vaikuttaa sosiaalinen tilanne, jossa puhe tapahtuu ja siksi puhe on aina jossain määrin ideologista. Haastateltavat puhuvat kuten heidän oletetaan puhuvan, etteivät he esimerkiksi ”menetä kasvojaan” ja toisaalta he saattavat vastata, kuten ajattelevat haastattelijan haluavan heidän vastaavan, tai muiden haluavan kuulla. Haastateltavilta ei olekaan järkevää ja mielenkiintoista lähteä kysymään suoria kysymyksiä jonkun asian tilasta ja sitten vetää suoria johtopäätöksiä ja vastauksia sen pohjalta todellisuuden tilasta. Kehysanalyysissä ollaan sen

sijaan kiinnostuneita siitä, millaisissa erilaisissa kehyksissä haastateltavat liikkuvat kertoossaan jonkin asian tilasta, ja millaisia rooleja ja identiteettejä he näissä kehyksissä antavat itselleen ja muille toimijoille. (Puroila 2002, 150 – 152.)

Koska Goffmanin ajattelun lähtökohtana on ontologinen realismi, se on suhteellisen ongelmatonta yhdistää Bhaskarin kriittisen realismin ajatuksiin. Sosiaalisessa maailmassa on samaan aikaan esillä objektiivinen ja subjektiivinen elementti ja tajunnan ulkopuolinen maailma on olemassa yksilön intension ulkopuolella. Esimerkiksi liikennesäännöt tai pelin säännöt ovat olemassa suhteellisen pysyvinä ja vallitsevina asiointiloina. Kehysanalyysissa ollaan kiinnostuneita siitä, miten yksilön ulkopuolinen maailma ja läsnä olevat kehykset rakentavat yksilön todellisuuden kokemusta. (Puroila 2002, 28; Bhaskar 1975.)

Omassa tutkimuksessani kehysanalyysin avulla olen pyrkinyt paljastamaan ja jäsentämään, mistä kaikesta asiakkaiden vastaamattomissa tarpeissa lastensuojelutyössä on avohuollon lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mielestä kyse, eli millainen on vastaamattomien tarpeiden synnyn ja olemassaolon sosiaalinen luonne ja miten nämä vastaamattomat tarpeet näkyvät sosiaalityöntekijöiden kuvauksessa oman työnsä tekemisestä. Omassa tutkimuksessani ajattelen Goffmanin esittämien ajatusten mukaisesti, että erilaiset kehykset virittävät jokainen oman puolensa todellisuudesta. (Peräkylän 1997, 17 mukaan Goffman 1974.)

Erilaisiin todellisuuksiin virittämällä ja paikantumalla kehysanalyysista lainattu kehyksen (frame) ja Identiteetin (identity) käsite toimivat omassa tutkimuksessani Bhaskarin kuvaamina transitiivisina objekteina, joiden avulla pyrin paljastamaan sosiaalisia rakenteita ja mekanismeja, joista lastensuojelun avohuollon asiakkaiden vastaamattomat tarpeet johtuvat ja joissa ne tuotetaan ihmisten ja laajemmin yhteiskunnan organisaatioiden toiminnassa. (Pekkarinen ym. 2009, 188.)

Puroila (2002) itse tutki päiväkotiarkea käyttäen rinnakkaisina menetelminä varhaiskasvatushenkilökunnan haastatteluja ja havainnointia päiväkodin päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa. Puroilan mukaan kehysanalyttinen tutkimus keskittyy varsinaisen puheenanalyysin sijasta useimmiten vuorovaikutuksen tarkastelemiseen ja se näkyy tutkimusten

aineistonkeruutavoissa. (Puroila 2002, 152 – 155). Itse olen päätenyt käyttämään fokusryhmää tutkimusmenetelmänä, koska olen kiinnostunut sosiaalityöntekijöiden keskenään vuorovaikutuksessa käymästä keskustelusta.

4.9 Aineiston analysointi kehysanalyysia hyödyntäen

Goffmanilainen kehysanalyysi metodina ei tarjoa valmista sabluunaa ja työkaluja, jolla aineistoa voisi lähteä käsittelemään. Kaikissa kehysanalyysia hyödyntävissä tutkimuksissa, joihin tutustuin, oli lähdetty rakentamaan analyysia aineistolähtöisesti ja päätin itsekin toimia niin. (mm. Peräkylä 1990, 1997; Puroila 2002.)

Tutustuin tutkimusaineistooni aluksi lukemalla sen useita kertoja ajatuksella läpi. Aineiston käytyä sisällöltään tutuksi, pystyin nimeämään erilaisia näkökulmia, joissa keskustelu lastensuojelun asiakkaana olevien lasten tarpeista ja asiakkaiden vastaamattomista tarpeista näytti ryhmäkeskusteluissa liikkuvan. Tässä vaiheessa esitin löytämilleni näkökulmille seuraavanlaisia kysymyksiä: Mitä asiakkaiden vastaamattomat tarpeet ovat tästä näkökulmasta katsottuna? Mistä asiakkaiden vastaamattomat tarpeet johtuvat? kenen ”syy” ne ovat? ja mitä pitäisi tehdä, että asiakkaiden tarpeisiin voitaisi vastata nykyistä paremmin? Tämän jälkeen tarkastelin vielä sitä, millaisena sosiaalityöntekijät kuvaavat omaa toimintaansa erilaisissa näkökulmissa liikuttaessa?

Erilaisten näkökulmien pohjalta hahmottelin kaksi erilaista kehystä, joissa sosiaalityöntekijät näyttivät liikkuvan, puhuessaan erilaisista asiakkaiden vastaamattomista tarpeista. Kehykset sisältöineen hahmottuivat ja erottuivat toisistaan tässä vaiheessa helposti. Tämän jälkeen testasin kehysten toimimista tarkastelemalla tutkimusaineistoa niiden kautta. Tässä vaiheessa hahmottui vielä kolmas kehys, joka näytti tuovan mukaan vielä kahdesta muusta kehyksestä poikkeavan tavan puhua asiakkaiden vastaamattomista tarpeista, niiden syistä ja sosiaalityöntekijän toimijuudesta. Koko haastattelumateriaali oli nähtävissä loppujen lopuksi näiden kolmen erilaisen kehysten kautta siten, että sosiaalityöntekijät näyttivät liikkuvan näissä kolmenlaisessa kehyksessä puhuessaan asiakkaiden vastaamattomista tarpeista. Nämä kaikki kolme kehystä olivat läsnä molemmissa ryhmäkeskusteluissa.

Seuraavaksi syvennyin tarkastelemaan jokaista kehystä yksitellen vielä tarkemmin ja esitin jokaiselle seuraavanlaisia tarkentavia asiakkaiden vastaamattomiin tarpeisiin liittyviä alakysymyksiä: mikä on vastaamattomien tarpeiden syy? miten vastaamattomat tarpeet ilmenevät käytännössä? miten asiakkaiden tarpeisiin voitaisi vastata paremmin? ja millainen on sosiaalityöntekijäidentiteetti tässä kehyksessä liikuttaessa? Kehysten lopullinen nimeäminen vaati aikaa ja ajattelutyötä. Nimeämisessä kantavana ajatuksena on ollut kysymys siitä, kuka tai mikä kulloinkin on kehyksen toimija. Analyysin pohjalta hahmottuneet kehykset sisältoineen on kuvattu kuviossa 2 tutkimuksen seuraavassa luvussa, jossa esitellään tutkimuksen tulokset.

Kolmen erilaisen kehyksen kautta aineistoa tarkastelemalla sain moninaisen ja monipuolisen vastauksen siihen, milloin ja miksi asiakkaiden vastaamattomiin tarpeisiin ei vastata lastensuojelutyössä. Kehykset auttoivat tunnistamaan ja jäsentämään tätä moninaisuutta. Kehykset eivät siten ole mitään keskenään kilpailevia näkemyksiä, vaan toinen toistaan täydentäviä näkökulmia, joiden kautta asiakkaiden vastaamattomia tarpeita ja niiden syitä on mahdollista tarkastella. Lisäksi kehykset nostivat esille erilaisia puolia sosiaalityöntekijänä olemisesta vastaamattomien tarpeiden kautta tarkasteltuna. Ontologisena lähestymistapana sivuilla 26 – 27 kuvaamani kriittisen realismin tieteenfilosofia sopii hyvin tällaiseen eri kehysten toisiaan täydentävään ajatukseen, jossa vastaamattomien tarpeiden kokonaisuus ja rakenne on nähtävissä kaikki kehykset huomioon ottamalla.

5 ASIAKKAIDEN VASTAAMATTOMIEN TARPEIDEN KEHYKSET

5.1 Kolme erilaista kehystä ja identiteettiä

Sosiaalityöntekijät tunnistivat asiakaslapsilla olevan vastaamattomia tarpeita, joihin lastensuojelun avohuolto ei pysty vastaamaan. Keskusteleminen asiakkaiden tarpeista, oli tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden mielestä keskustelua lastensuojelun ytimestä. Asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden laatu ja syyt olivat sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan aiheena laaja.

Sosiaalityöntekijät liikkuvat puheessaan kolmessa erilaisessa kehyksessä, kun he käsittelevät asiakaslasten tarpeita, asiakaslasten vastaamatta jääviä tarpeita ja niitä syistä, joiden vuoksi lastensuojelun avohuolto ei voi näihin tarpeisiin vastata. Nämä kolme kehystä ovat *järjestelmäkehys*, *auttajakehys* sekä *taikasauvakehys*. Asiakkaiden tarpeista keskusteleminen näissä erilaissa kehyksissä tuottaa kolme toisiaan täydentävää näkemystä tarpeisiin vastaamattomuudesta ja ne korostavat erilaisia puolia sosiaalityöntekijän työstä. Näitä sosiaalityöntekijän työtä koskevia näkemyksiä kutsun kehysanalyysin mukaisesti tässä tutkimuksessa *sosiaalityöntekijäidentiteeteiksi*. Identiteetin käsitteen avulla olen kuvannut asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden vaikutusta siihen, mikä sosiaalityöntekijänä olemisessa kulloinkin korostuu.

Kehyksistä järjestelmäkehys tuli useimmin ja vahvimpana esille ryhmäkeskusteluissa. Seuraavaksi vahvin oli auttajakehys ja taikasauvakehys taas ikään kuin ”piileksi” kahden muun kehyksen takana, jolloin se oli tunnistettavissa ja nimettävissä vasta kun kaksi muuta kehystä oli jo löydetty.

Seuraavaksi esittelen kaikki kolme kehystä erikseen ja jokaisen kehyksen kohdalla kehykselle ominaisen sosiaalityöntekijäidentiteetin. Käytännössä nämä kehykset esiintyvät sosiaalityöntekijöiden puheessa rinnakkaisina ja usein päällekkäisinäkin. Sosiaalityöntekijät hyödyntävät näitä kaikkia kolmea kehystä puheessaan oman työnsä tekemisestä suhteessa

asiakaslasten vastaamattomiin tarpeisiin. Sosiaalityöntekijöiden kehyksissä esiintyvät identiteetit tulee ymmärtää samanaikaisina, erilaisina ja toisiaan täydentävinä puolina sosiaalityöntekijänä olemisessa. Kehysten keskinäinen suhde omassa tutkimuksessani on niiden päällekkäisyys ja toisiaan täydentävä luonne. Siten vain kaikki kehykset huomioon ottamalla voi päästä kiinni asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden moninaisuuteen.

Kehyksen nimi →	Järjestelmäkehys	Auttajakehys	Taikasauvakehys
Kehyksen sisältö:			
Vastaamattomien tarpeiden ilmeneminen sosiaalityössä.	Palveluvalikko ohjaa asiakkaan tarpeiden sijasta asiakasprosessin etenemistä.	Asiakkaan tilanne ei tule nähdäksi oikein ja oikea-aikaisesti. Asiakaslapsi jää asiakasprosessissa osattomaksi.	Vastakkainasettelut ja väärinymmärrykset asiakastyössä. Lapsen tarpeiden hämärtyminen. Lapsen tarpeet eivät ole työskentelyn keskiössä.
Asiakaslasten vastaamattomien tarpeiden syy.	Tarpeisiin vastaamattomuutta tuottaa asiakkaan joutuminen järjestelmien marginaaleihin.	Tarpeisiin vastaamattomuutta tuottaa erilaisten resurssien puute.	Tarpeisiin vastaamattomuutta tuottavat epärealistiset toiveet ja ihmeiden odottaminen
Olosuhteet, joissa tarpeisiin voitaisiin vastata paremmin.	Kehitetään yksilöllisiä asiakkaiden erityistarpeet ja tilanteet huomioon ottavia joustavia palveluja -lastensuojelun palveluvalikkoa kehitetään tarvelähtöisesti.	Tarjotaan sosiaalityöhön riittävät resurssit, että sosiaalityöntekijöillä on riittävästi aikaa asiakkaiden kohtaamiseen ja ajatustyöhön (reflektointi).	Asiakaslapsen koko lähisysteemiä autetaan. (Systeeminen malli)
Sosiaalityöntekijäidentiteetti vastaamattomien tarpeiden kautta tarkasteltuna.	Asiakkaan rinnalla taistelija, heikompi-osaisten puolustaja.	Psykososiaalisen ihmistyön tekijä, joutamista ja venymistä oman jaksamisen-kustannuksella.	Rajoja asettava viranomainen, jolta toivotaan taikatempujen tekemistä ja ihmeitä.

Kuvio 2 Asiakkaiden vastaamattomien tarpeiden kehykset

5.2 Vastaamattomat tarpeet järjestelmäkehityksessä

5.2.1 Järjestelmien toimintamekanismi

Järjestelmäkehityksessä asiakkaiden vastaamattomat tarpeet johtuvat organisaatioiden ja palvelujärjestelmien toiminnasta. Lapset rajautuvat sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan ulos marginaaliin sellaisista yhteiskunnan instituutioista ja järjestelmistä, jotka eivät kykene palvelemaan heitä, ottamalla toiminnassaan riittävästi huomioon asiakkaiden yksilöllisiä erityistarpeita ja tilanteita. Marginaaliin joutuvat asiakkaat eivät käyttäydy kuten ”normaalin” opiskelijan, asiakkaan, tai potilaan pitäisi käyttäytyä. Heidän toimintansa ei ole järjestelmien toimintaa toteuttavaa, vaan enemmänkin järjestelmien heikkouksia ja puutteita paljastavaa ja niiden toimintaa hankaloittavaa. Asiakaslasten yksilölliset erityistarpeet näkyvät käytännössä kyvyttömyytenä sitoutua sopimukseen ja sääntöihin ja sitä kautta järjestelmien toimintaan.

Lastensuojelun erityisasema yhteiskunnan viimesijaisena palvelujärjestelmänä konkretisoi siten että kun lapset ja nuoret eivät tule autetuiksi muissa yhteiskunnan järjestelmissä, he ohjautuvat lastensuojelun asiakkaaksi. Lastensuojelun työskentelyssä asiakkaiden tarpeiden tunnistaminen ja niihin vastaaminen on keskiössä, mutta palvelut ja toimintajärjestelmä saattavat epäonnistua tehtävässään. Lastensuojelun palvelujärjestelmässä asiakkaiden erityistarpeisiin ei usein pystytä vastamaan, jos tarpeisiin vastaamattomuus on syntynyt muissa yhteiskunnan järjestelmissä. Kun asiakkaiden tarpeisiin ei voida vastata lastensuojelun avo- huollossa, niitä pyritään ratkaisemaan viimekädessä siirtämällä lapsi lastensuojelunsijais- huoltoon.

”sittenhän se vaan heitetään pihalle sieltä ja sitten se jää kuitenkin meille ja mulla ei oo mitään keinoja, et jotenkin...varsinkin yksi tosi ahdistunut tyttö, joka itkee mun tapaamisilla, huutaa ja itkee...kyl se, kun lääkärikin sano mulle, että tämä tyttö ei ole ahdistunut, mistä mä olin, että oisit nähny sen mun tapaamisilla, niin tulee sellainen, et ei mulla oo keinoja auttaa häntä.” (haastattelunäyte 1)

Kriittisen realismin lähestymistavan mukaisesti tarkasteltuna, järjestelmien toiminnasta on paljastettavissa mekanismi, joka siirtää syrjään järjestelmään sopeutumattomat. Sama mekanismi on havaittavissa myös lastensuojelun toiminnassa silloin kun lapsen tarpeisiin ei voida vastata lastensuojelun avohuollon palvelujärjestelmässä. Viimekädessä ratkaisua lapsen vastaamatta jääviin tarpeisiin haetaan siirtämällä lapsi lastensuojelun sijaishuoltoon, kun sen kriteerit täyttyvät ja lastensuojelulla on lakisääteinen velvollisuus puuttua lapsen tilanteeseen. Todellisuuden eri kerrostumien vaikutus toinen toisiinsa tulee tässä tulkintani mukaan esille siten, että monet asiakkailla sosiaalisessa kerrostumassa ilmenevistä erityistarpeista ja haasteista, jotka johtavat marginalisointiin, ovat pohjimmiltaan biologisesta kerrostumasta nousevia asioita. Tällaisia ovat esimerkiksi neuropsykiatriset haasteet ja monet fyysiset sairaudet, jotka lisäävät kuormitusta ihmisen elämässä ja perheessä.

Järjestelmäkehityksessä tarkasteltuna sosiaalityöntekijöiden keskustelu asiakkaiden vastaamattomista tarpeista on tulkintani mukaan yhteiskunnallista keskustelua marginaalisuudesta ja normaaliuden vaatimuksista.

Antti Särkelä (2001) toteaa, että sosiaalityön kaltaisen auttamistyön kontolle tulevat tyypillisesti ihmiset, joiden kanssa muut yhteiskunnan järjestelmät ovat jo epäonnistuneet. Tästä huolimatta sosiaalityötä kritisoidaan helposti tehottomuudesta asiakkaiden tilanteiden ratkaisemiseksi, eli sosiaalityön tulisi onnistua siinä, missä muut epäonnistuvat. Sosiaalityösäkään ei ole tarkoituksenmukaista syyttää muita yhteiskunnan toimialoja sosiaalityön ongelmista, koska toiminnalla on aina sekä tarkoitettuja, että tarkoittamattomia seurauksia. Sosiaalisten ongelmien kaltaiset tarkoittamattomat seuraukset ovat lopputuloksia, joihin kukaan ei tarkoituksellisesti pyrkinyt. Toisaalta yhteiskunta kokonaisuutena muodostuu eri osasten harjoittamien toimintojen ja politiikan tuloksena, eikä mikään toimintajärjestelmä voi sanoutua irti vastuistaan sosiaalisten ongelmien tuottajana. Sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä on korjata syrjäyttäviä mekanismeja ja auttaa ”syrjässä olevia” parantamalla heidän tilannettaan ja mahdollisuuksiaan. (emt. 95 – 96; Sipilä 1989, 187.)

Ongelmana sosiaalityöntekijät näkevät lasten elämässä olevien tahojen kyvyttömyyden tai haluttomuuden jalkautua asiakkaan omaan elinympäristöön. Haasteena he näkivät myös lastensuojelun ja muiden tahojen välisen konkreettisen yhteistyön puutteet ja haasteet.

”ja jalkautuis ehkä sinne kotiapäin, koska on näitä kotonamömmöttäjiä mitkä ei pääse niinkun liikkeelle, niin sitten jalkauduttais, et se ei ois ainostaan me, ketkä menee käymään kotona.” (haastattelunäyte 2)

”ja esimerkiksi diabeteksestä huolehtiminen on joo, tarjotaan perhetyötä, mut välttämättä perhetyössä ei oo sitä diabetesosaamista ja aikaisemmin diabetespolilta sai sairaanhoitajan perhetyöntekijälle työpariksi, se palvelumuoto on niin kuin päättynyt, musta se on ainakin niin kuin tosi huono, siinä tuli sitä osaamista sinne perheen kotiin” (haastattelunäyte

3)

5.1.2 Psykiatria

Tässä kehyksessä liikuttaessa sosiaalityöntekijät keskustelevat paljon siitä, että nuorisopsykiatrian palveluihin on vaikea päästä, jos nuori ei ole kykenevä menemään poliklinikalle sovituille tapaamisajoille. Jos nuoren tilannetta ei kyetä arvioimaan psykiatriassa, hänet saatetaan kirjata ulos psykiatrian palveluista. Sosiaalityöntekijä kuvaa psykiatrasta apua tarvitsevan asiakkaan tilannetta seuraavalla tavalla:

”et tota on masentunut nuori joka ei pääse kotoa lähtemään mihinkään, sinne psykalle (nuorisopsykiatrian akuutti- ja arviointiyksikköön), mihin sen pitäis mennä, että hän saisi lääkityksen ja muut hoidot kuntoon ja sit sitä yritetään lastensuojelun perhetyöllä, että lähdetään motivoimaan häntä siihen, et hän pääsisi sinne psykalle, mut todellisuudessa se motivointi ei auta mitään, koska hän on niin masentunut ja hän tarvitsee hoitoa (nuorisopsykiatriasta) ja siinä on sitten semmoinen dilemma..”

(haastattelunäyte 4)

Sosiaalityöntekijöiden mukaan psykiatrian osastohoitoon on vaikea päästä ja vastaan tulee tilanteita, joissa nuori kirjataan ulos psykiatrian osastohoidosta, mutta hän ei voi oman turvallisuutensa vuoksi kuitenkaan palata kotiin. Usein vaarana on, että nuori saattaisi vahingoittaa itseään.

”jos vaikka ulos kirjataan akuuttiosastolta, mutta ei voi palata myöskään niin kun kotiin, mutta sitten taas niin kun akuuttipsyka (nuorten akuutti-psykiatrian osasto) perustelee, että heillä ei juuri siinä hetkessä, sillä

sekunnilla, ei ole akuuttia itsemurhavaaraa, et näin poispäin tai jos nuori sanoo, et minä haluan pois” (haastattelunäyte 5)

Lastensuojelun pyrkimys auttaa nuorta johtaa sosiaalityöntekijöiden mukaan usein kiireelliseen sijoitukseen kodin ulkopuolelle, vaikka sijoitus ei vastaa asiakkaan varsinaiseen alkuperäiseen avuntarpeeseen.

”jos on niin kuin psyykkisen hyvinvoinnin ongelmia nuorella ja sitä, että tavallaan, ei meillä oo siihen koulutusta ja osaamista ja tietotaitoa, vaikka terapeutillisella työskentelyllä, et se on mun mielestä ihan hirveen surullista, että me joudutaan toisinaan sijoittamaan meidän nuoria kiireellisesti lastensuojelulaitokseen, kun heillä on psyykkisen puolen ongelmia, et heidän pitäisi saada omaan mielenterveyteensä apu sieltä psykiatrian puolelta” (haastattelunäyte 6)

”Mut sit ei taas voi päästä osastolle, sinne on todella vaikea päästä ja musta tuntuu, että nää nuorten sijoitukset on aika suuri osa sellaisia, et korvataan psykiatrian poliklinikan palveluita ja ei sen pitäisi mennä niin.” (haastattelunäyte 7)

5.1.3 Koulu

Järjestelmäkehityksessä liikuttaessa monet lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevilla lapsilla ilmenevät vastaamatta jäävät tarpeet liittyvät lapsen tai nuoren koulunkäynnin haasteisiin, koulupoissaoloihin tai varsinaiseen koulunkäymättömyyteen. Tarkemmin tilanteet ja syyt ovat moninaisia.

”hän oli ollut siellä yks vai kaks päivää koulussa, mutta kun hänelle ei oltu esitelty sitä koulua, hänellä oli hahmottamisen vaikeus, niin hän oli aivan eksyksissä, hän ei osannut kulkea siellä koulussa ja jäi mieluummin kotiin,” (haastattelunäyte 8)

Tilanteissa, joissa koti ei pysty riittävästi tukemaan erityisesti nuorisoiikäisen koulunkäyntiä, ei koululla itsellään ole sosiaalityöntekijöiden mukaan sellaisia tukitoimia, joilla nuori

saataisiin käymään koulua. Sosiaalityöntekijöiden näkemys oli, ettei lastensuojelullakaan ole käytössään sellaisia lastensuojelun avohuollon tukitoimena tarjottavia palveluita, joilla asiakkaana olevan lapsen koulunkäyntiin liittyviin tarpeisiin kyettäisi vastaamaan.

Vaikka lastensuojelulla ei ole keinoja koulunkäynnin ongelmien ratkaisemiseksi, on koululaitoksen yhteydenotto lastensuojeluun lain mukaan välttämätöntä. Lain mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö on velvollinen lastensuojeluilmoituksen tekemiseen ”viipymättä ja salassapitosäädösten estämättä tilanteissa, joissa henkilö on havainnut, tai saanut muutoin tietää sellaisia seikkoja, joiden vuoksi tietyn lapsen lastensuojelun tarve, on kyseisen henkilön arvion mukaan syytä selvittää” (LsL 25§ 1mom., Aer 2013, 48.) Hallituksen lastensuojelulain esityksessä eduskunnalle on erikseen mainittu esimerkkinä lapsen kehitystä vaarantavasta tilanteesta koulunkäynnin laiminlyöminen (HE 252/2006 vp, s.139; Aer 2013, 51.)

Lastensuojelulain (LsL417 /2007) mukaan koulupoissaolot eivät riitä yksinään syyksi lapsen sijoitukseen kodin ulkopuolelle. Käytännössä koulunkäymättömyyden lisäksi lapsella ja nuorella ilmenee usein muunlaisia suojelun tarpeita, joko koulunkäymättömyyden seurauksena, tai sitä selittävinä tekijöinä.

*”ja jos mä toivoisin, että se lapsi sijoitettais heti, vaikka joku koulunkäynti on se ongelma, niin sitten ei oo Helsingissä paikkoja, vaan sit se sijoitettais jonnekin kauemmas ja sit mä..., mikä järki siinä sit olis?
(haastattelunäyte 9)*

*mmm...se on tosi harmillista, että vaan ei pystytä vastaamaan niihin tarpeisiin, et todellakin, jos on koulunkäymättömyydessä suurimmat haasteet ja sit joudutaan sijoittamaan Jyväskylään (naurahdus) What?”
(haastattelunäyte 10)*

Käytettävissä olevat lastensuojelun avohuollon tukitoimet nähdään usein pidemmän päälle tehottomina keinoina koulunkäymättömyyteen.

”Ja onhan paljon niitä, että on vaikka saatettu sinne, vaikka perhetyön avulla sinne kouluun, mut ja ei sekään aina riitä, voi olla, että lapsi menee etuovesta sisälle kouluun ja takaovesta saman tien pihalle ja lähtee omille teilleen” (haastattelunäyte 11)

5.1.4 Lastensuojelun asiakkuuden kriteerien täytyminen

Järjestelmäkehityksessä asiakkaiden tarpeisiin vastaamattomuutta tuottaa se, että lastensuojelun asiakkaaksi on niin vaikeaa päästä. Asiakkuuden kriteerit täyttyvät vasta kun lapsen ja hänen perheensä tilanne on erittäin huono. Asiakkaaksi pääsevien hankalaksi kehittyneillä tilanteilla on vaikutusta siihen, mitä ja millaisia palveluita asiakkaille lastensuojelun avo-
huollossa lähdetään käytännössä tarjoamaan.

”ei lastensuojelun asiakkaaksi tällä hetkellä kyllä päädy ja pääse, jos ei oo aika monenlaisiakin erityistarpeita” (haastattelunäyte 12)

” kriteerit tähän erityispalveluun, eli lastensuojeluun on jotenkin niin kun se porras kasvanut, että ollaan täällä, et se, kun ollaan täällä asiakkaana, se näkyy mejän työssä, on enemmän sijoituksia, joudutaan niillä keinoin sitten puuttumaan, se et onko ne ennaltaehkäisevät palvelut ollut vielä riittäviä” (haastattelunäyte 13)

5.1.5 Puutteet lastensuojelupalveluissa

Järjestelmäkehityksessä liikuttaessa asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen voi sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan estyä ja epäonnistua lastensuojelun työskentelyssä, jos tarjolla olevat palvelut ja palveluihin pääsyn kriteerien täytyminen asiakkaan kohdalla määrittelevät tilannetta käytännössä asiakaslapsen tarpeita enemmän.

”tähän me törmätään mun mielestä jonkun verran, et niin kun tavallaan se ei lähdekään asiakkaan tarpeesta se mitä meidän on mahdollista

*mieltä vaan palvelujärjestelmä sanelee aika paljon ja tekee niitä reuna-
ehtoja et joutuu törmäytymään siihen” (haastattelunäyte 14)*

*”Mietin ihan noit palveluita ja sitä että niissä pitäis ehkä enempi olla
joustoja ja variaatiota et mul on usein semmonen olo, et ainoo palvelu
mitä meil on tarjota, on perhetyö ja ei todellakaan oo semmonen, mikä
sopii kaikille ja esimerkiksi kotipalvelu on menossa paljon samaan suun-
taan kuin perhetyö et semmonen ihan käytännön...yhdessä kotitöiden te-
keminen tai lasten vahtiminen niin sekin alkaa olla vaikee” (haastattelu-
näyte 15)*

Lastensuojelun puutteena sosiaalityöntekijät pitävät sitä, että palveluita on liian vähän suhteessa niiden tarpeeseen ja asiakkaat joutuvat jonottamaan niitä. Asiakkaat joutuvat jonottamaan nuorten sijoituspaikkoja, perhekuntoutuspaikkoja, sekä tukiperheitä ja tukihenkilöitä. Myös tehostetun perhetyön ja lapsiperheiden kotipalvelun alkamista joudutaan välillä odottamaan kauan.

*”jos aatellaan meidän palveluita, kun osa on niin tukossa koko ajan, niin
sitten ne asiakkaitten tarpeet ei tuu vastattuu silleen, et jos mieltii vaikka
perhekuntoutusta, niin sinne joutuu jonottaa tosi pitkään ja jos asiakas
tarttis nyt sen, niin sitä ei saa helposti.” (haastattelunäyte 16)*

*” kyl se mun mielestä on kohtuutonta, näissä perheissä, joissa on pienet
lapset ja äiti toivoo tämmöistä konkreettista apua ja haetaan tukiper-
hettä, niin joutuu yli kolmekin vuotta odottamaan, mutta siis kyllä mä
ymmärrän senkin, et ei niitä tukiperheitä oo ja niitä ei voi miksiäkään
muuttaa, mutta pystyisikö sitä niin sanotusti rahalla ostamaan, koska
kyllä nää meidän kiireelliset sijoituksetkin maksaa aina paljon per vuo-
rokausi” (haastattelunäyte 17)*

Järjestelmäkehityksessä sosiaalityöntekijät kertovat havainneensa työssään konkreettisia aukkoja lastensuojelun tarjoamissa palveluissa. Asiakkaat tarvitsisivat sosiaalityöntekijöiden mukaan lastenhoitoapua ilta-aikaan ja viikonloppuisin kotona ja kodin ulkopuolella sekä apua lasten kuljetukseen päivähoitoon. Myös maahanmuuttajataustaisten äidinkielellä tapahtuvassa kotiin tehtävässä työskentelyssä on puutteita.

Palvelujärjestelmän aukot koskevat havaintoni mukaan sellaisia avun muotoja, joita perheet saavat tyypillisesti omalta lähiverkostoltaan, isovanhemmilta ja muilta läheisiltä. Tarja Pösö (2004, 20) on kuvannut palvelujärjestelmissä syntyviä ”vaikeasti” hoidettavia lapsia ja nuoria, joita voidaan pitää kaikkein erilaisimpina toisina, joihin tavanomaiset toimenpiteet eivät vaikuta. Tämäntyyppisissä tilanteissa asiakkaita arvioidaan ja tarkastellaan yhä enemmän erikoistuneista asiantuntijuuksista ja palvelujärjestelmästä käsin. Asiakkailta tällainen tilanne odottaa kykyä ja valmiutta liikkua maantieteellisesti erityisiin yksikköihin arviointia, apua, tai vaikkapa opetusta saamaan. Asiakas tulee irrotetuksi omista lähiyhteisöistään ja hänet rajataan tai poissuljetaan ”normaalista”, symbolisen lisäksi myös maantieteellisesti. Juhilan (2006, 109 – 10) mukaan sosiaalityön marginaalinen asiakaskuntakaan ei ole keskenään homogeeninen ryhmä, niinpä sensitiivinen ja erot huomioonottava sosiaalityö työskentelee ihmisten välistä ja ihmisissä itsessään olevaa moninaisuutta kunnioittaen sekä ottaa erojen olemassaolon työskentelynsä lähtökohdaksi.

Sosiaalityöntekijöiden havaitsemat konkreettiset aukot asiakkaille tarjottavissa palveluissa ovat tulkintani mukaan puutteita sellaisissa käytännön asioissa, joihin ihmiset saavat yleensä apua omalta lähiverkostoltaan. Tällaisia asioista ovat esimerkiksi lasten hoito ja kuljettaminen. Tämän kaltainen avuntarve voisi kertoa siitä, että lastensuojelun asiakaslasten perheillä on puutteita omassa tukiverkostossaan, joko tukiverkosto puuttuu tai se on vähäinen. Tukiverkosto voi myös olla muista syistä kykenemätön antamaan apua. Taloudellisesti hyvin toimeentulevat perheet voivat paikata tukiverkoston puutetta ostamalla palveluita, mutta köyhille perheille se ei ole mahdollista. Puutteet palveluvalikossa ovat myös puutteita sen kaltaisissa peruspalveluissa, joita tulisi olla saatavilla myös sosiaalihuoltolain (ShL1301/2014) mukaisesti ilman lastensuojelun asiakkuutta. Tällöin niiden merkitys lastensuojelun asiakkuutta ennaltaehkäisevinäkin palveluina voisi olla merkittävä.

Asiakasperheillä ilmenevää tarvetta lastenhoidollisille ja kodinhoidollisille konkreettista apua antaville palveluille voisi olla selitettävissä Hellerin (1976) historiallisen tarvenäkemysmukaisesti. Isovanhemmat ja muut sukulaiset saattavat asua nykyään kaukana ja he osallistuvat muutenkin vähemmän lapsiperheiden elämään. Aikaisempien sukupolvien kohdalla oli usein niin, että erityisesti pienten lasten vanhemmat saattoivat saada kodinhoidollista apua muilta suvun naisilta, jotka asuivat lähellä, tai jopa samassa taloudessa. Myös perhekoot olivat suurempia, jolloin lasten vanhemmilla oli enemmän sisarusia, setiä ja tätejä, toki lapsiakin oli perheissä hoidettavana enemmän. Ekologisen systeemitheorian mukaisesti voitaisi ajatella tarpeiden syntyvän, koska ympäristön ja yksilön suhde ei ole hedelmällinen ja resursseja on liian vähän. Lähiverkosto on kaukana, tai se on pieni. Ekologisen systeemitheorian (Rostila 2001) mukaisesti asiaa voitaisiin tarkastella myös näkökulmasta, jonka mukaan yksilön ja ympäristön suhde ei ole tasapainossa yksilön omista puutteista ja vajavaisuuksista johtuen. Tiedämme, että lastensuojelun asiakasperheiden vanhemmilla on usein vakavia mielenterveys- ja päihdeongelmia ja ongelmat voivat olla myös monisukupolvisia, jolloin samantyyppisiä ongelmia saattaa olla myös isovanhemmilla ja muilla sukulaisilla. Tämä voi osaltaan selittää myös konkreettisen lastenhoidon ja kodinhoidollisen avun tarvetta nimenomaan lastensuojelun asiakasperheiden keskuudessa. (mm. Törrönen & Vornanen 2004, 167 – 168.)

5.3 Sosiaalityöntekijäidentiteetti järjestelmäkehityksessä

5.3.1 Asiakkaan rinnalla taistelija ja heikompiensaisten puolustaja

Palvelujärjestelmäkehityksessä sosiaalityöntekijäidentiteetti on sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän ytimessä. Sosiaalityöntekijät tunnistavat työssään olevan ajoittain ristiriitaa selontekovelvollisuudessaan organisaation suuntaan ja selontekovelvollisuudessaan asiakkaita kohtaan. Tässä kehityksessä sosiaalityöntekijän kriittinen selontekovelvollisuus asiakkaan suuntaan on työskentelyn keskiössä (Juhila 2009, 298, 304 – 306.)

”tässähän me taistellaan heikompiensaisten puolesta ja rinnalla ja ymmärretään mitä palveluita he tarvitsee ja sit jos sitä ei oo suoraan saatavilla, niin me ollaan niin kuin suoraan siinä sosiaalityön ytimessä puolustamassa heikommassa asemassa olevia” (haastattelunäyte 18)

Järjestelmäkehityksessä sosiaalityöntekijäidentiteettinä on olla asiakkaan rinnalla ja heidän puolestaan kamppailevia heikompiosaisten puolustajia ja asiakkaan asianajajia. Kamppailua käydään usein järjestelmien rakenteita vastaan, että asiakaslapsi saisi tarpeitaan vastaavaa palvelua tai hoitoa tilanteensa paranemiseksi, joko lastensuojeluorganisaation sisällä tai muissa yhteiskunnallisissa organisaatioissa. Puhuessaan ääneen järjestelmissä havaitsemiin epäkohtia ja kehittämistarpeita sosiaalityöntekijät toteuttavat myös laajemmassa mielessä Juhilan kuvaamaa yhteiskunnallista selontekovelvollisuuttaan. (Juhila 2009, 304.)

Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (2010) ovat todenneet sosiaalityön yhteiskunnallisena tehtävänä olevan asiakkaiden tukeminen ja heidän asiansa ajaminen. Sosiaalityö on samaan aikaan monella tasolla tapahtuva prosessi. Sosiaalityöntekijät tekevät yksilöllistä sosiaalityötä, kuntouttavaa työtä, puuttuvat mahdollisimman varhain havaitsemiinsa ongelmiin asiakkaiden elämässä, sekä pyrkivät vaikuttamaan aktiivisesti yhteiskunnan rakenteisiin, jotka tuottavat sosiaalisia ongelmia. Myös sitä, että sosiaalityöntekijät tuovat esille yhteiskunnan erilaisten organisaatioiden, sekä oman lastensuojeluorganisaationsa haasteita ja kehityskohtia, voidaan jo itsessään pitää pyrkimyksenä vaikuttaa rakenteellisesti asioihin. (emt. 13.)

Järjestelmäkehityksen sosiaalityöntekijäidentiteetissä kuvattu sosiaalityöntekijöiden kamppailu järjestelmissä syntyneiden sosiaalisten ongelmien ja vastaamattomien tarpeiden kanssa, tuo mieleeni suunnittelutieteen pioneeriksi kutsutun Horst W. j. Rittelin (1930-1990) ajatusten pohjalta kehittyneen *pirullisen ongelman* käsitteen. Pirullisen ongelman käsitettä on käytetty sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla mm. organisaation johtamiseen liittyvässä kirjallisuudessa, mutta se sopii mielestäni erityisen hyvin myös sosiaalityöntekijän työssään kohtaamien dilemموjen havainnollistajaksi (Vartiainen, Ollila, Raisio & Lindell 2013) Pirulliset ongelmat ovat erityisiä uniikkeja ongelmia, joilla on kuitenkin keskenään yhteisiä ominaisuuksia. Pirullisten ongelmien luonnetta voidaan ymmärtää punnitsemalla erilaisia ratkaisuja niiden selvittämiseen, mutta pirullisille ongelmille ei ole olemassa yhtä oikeaa tai väärää ratkaisua, eivätkä niihin haetut ratkaisutkaan ole lopullisia. Käytettävissä olevia ratkaisuja säätelevät käytännön syyt, esimerkiksi taloudelliset seikat ja ajalliset resurssit. Avoimessa sosiaalisessa systeemissä esiintyvien pirullisten ongelmien ratkaisuyritykset, voivat lisäksi johtaa yllättäviin ja ennalta-arvaamattomiin seurauksiin, joita ei voida myöhemmin perua. (Vartiainen ym. 2013, 19 – 26.)

Järjestelmäkehityksen sosiaalityöntekijän identiteetin vastakohtana voitaisiin pitää Lipskyn (1980) kuvaama *katutason byrokraattia*, joka käyttää valtaansa suhteessa asiakkaisiin, mutta ei ajattele asiakkaan parasta ratkaisuisaan, vaan pyrkii itse pääsemään helpolla. Vastakohtana voisi olla myös byrokratiatyö, joka olisi vain organisaation tarpeista lähtevää työskentelyä, jossa selontekovelvollisuus asiakkaan suuntaan ei toteutuisi, koska sitä laiminlyötäisi vähemmän tärkeänä. (emt. 71; Juhila 2009, 298.)

Sosiaalityöntekijän toimijuus tässä kehyksessä on aktiivista kamppailua erilaisia järjestelmiä vastaan niiden joustavuuden lisäämiseksi ja kehittämiseksi. Sosiaalityöntekijä voi valita kamppaileeko hän järjestelmiä vastaan, vaan mukautuuko niiden toimintaan.

5.4 Vastaamattomat tarpeet auttajakehyksessä

5.4.1 Rajoja ja joustamista

Auttajakehyksessä sosiaalityöntekijät tarkastelevat työtään henkilökohtaisemmasta näkökulmasta. He nostavat esille omia toiveitaan ja haluajan suhteessa asiakaslasten auttamiseen. Katse kääntyy työtä tekevään minään, jonka rajoitteina toimivat resurssit, aika ja oma jaksaminen. Sosiaalityöntekijät mieltävät keskeiseksi tehtäväkseen asiakkaiden tarpeisiin vastaamisen ja asiakaslasten vastaamattomat tarpeet näyttävät usein johtuvat ajan ja mahdollisuuksien puutteesta. Tässä kehyksessä liikuttaessa keskeiselle sijalle nousevat rajaamisen ja joustamisen teemat, kun sosiaalityöntekijät määrittelevät työn ja henkilökohtaisen elämän välistä rajaa. Rajat ja joustaminen liittyvät puheeseen asiakkaiden tarpeista ja sosiaalityöntekijän omista tarpeista, joiden suhde voi olla jännitteinen.

”kyllähän me niin kun tehdään niitä joustoja ja yritetään sillä tavalla, että se ois kuitenkin mahdollisimman helppoo asiakkaalle, mut siin on sit niin kun rajansa, just niin kun sanottiin, et se ei vaan oo niin kun mahdollista, et joka päivä oltais sitten iltaan asti täällä” (haastattelunäyte

”kyllä meillä täytyy olla oikeus säilyttää se omaki elämä ja vapaa-aika ja se että ehtii palautii siitä työpäivästä ennen kuin on taas aamu, niin en niin kun pidä hyvänä sitä, että suunnitellaan tämmöstä iltatyö ja vuoro-työaika..että tota, niin yks syy miksi aikoinaan oon tälle alalle lähtenyt on, ei tietenkään syy sinällään, mutta yks positiivisista puolista on, että mä itse koen olevani ihminen, jolle sopii kasista neljään työaika” (haastattelunäyte 20)

5.4.2 Lapsen tarve tulla nähdyksi

Auttajakehyksessä liikuttaessa asiakkaiden tarve olisi saada enemmän aikuisen aikaa ja kokemusta ”nähdyksi tulemisesta”. Lastensuojelun asiakaslapsen eivät tule sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan usein riittävästi nähdyksi ja kohdatuksi omissa kodeissaan eivätkä sosiaalityöntekijöiden aikapulan vuoksi myöskään lastensuojelussa.

”asiakkailla ois tarve saada meitä enemmän aikaa, nuorilla ois tarve saada enemmän aikaa ja mekin haluttais antaa enemmän sitä aikaa, että onhan sekin tavallaan semmonen tarve.” (haastattelunäyte 21)

*”semmoinen, mikä on itelle niin kun ihan normaalia keskustelua ja taval-
laan huomion antamista, niin tuntuu että joistakin lapsista voi nähdä,
että he ei oo välttämättä saanu sitä omassa kodissa kuukausiin, ihan
vaan normaalia jutustelua koulusta ja ystävistä” (haastattelunäyte 22)*

Joidenkin asiakaslapsien kohdalla tarve saada enemmän aikaa aikuiselta näkyy asiakaslapsissa haluna kiinnittyä ja ripustautua sosiaalityöntekijään. Lapsella voi olla tarve saada luot-
tamuksellinen suhde turvalliseen kodin ulkopuoliseen aikuiseen.

”kyllä he nopeesti niin kun jotkut, sellaset tarvitsevat lapset, jotka ei oo ehkä kotona saaneet sitä huomiota, niin he niin kun hirveen nopeesti tulee siihen iholle, että tavallaan niin kun kiinni ja koskee ja on tosi tarvitsevia niinkun siihen läheisyyteen ” (haastattelunäyte 23)

”ja sä voit olla se yks aikuinen, semmoinen luotettava, pysyvä aikuinen sille lapselle, jolle se, vaik ei se kaikkee pysty ees kertoon, mut et joitain niitä asioita, joka voi helpottaa sen lapsen olotilaa ja sen hyvinvointia lisätä.” (haastattelunäyte 24)

Lapsen tarve aikuisen antamalle ajalle, lastensuojelutyössä vastaamatta jäävänä tarpeena, on asia, jonka äärelle on syytä pysähtyä. On tärkeää huomioida, ettei kyse ole vain sosiaalityöntekijän kiireen kokemuksesta omien työtehtäviensä äärellä, vaan siitä, että asiakaslasten jäädessä vaille riittävää aikuisen antamaa aikaa ja nähdyksi tulemista, vanhempiensa lisäksi myös yhteiskunnan viimesijaisessa erityispalvelussa, voi sillä olla kauaskantoisia seurauksia lapsen elämään nyt ja tulevaisuudessa. Ajanpuute voi johtaa lapsen ja myöhemmin aikuiseksi kasvaneen osattomuuden kokemuksiin hänen omassa elämässään ja laajemmin hänen kyvyssään liittyä yhteiskuntaan osallisena ja osallistuvana kansalaisena. Tässä tapauksessa laadukas ja ajallisesti riittävä nähdyksi ja kohdatuksi tuleminen rakentaa osallisuutta ja liian vähäinen ajan antaminen synnyttää osattomuuden kokemuksia. Marjatta Bardyn (2009) mukaan viimekädessä lastensuojelu turvaa lasten ja aikuisten välistä emotionaalista kohtaamista yhteiskunnassa. Emotionaalinen kohtaaminen lapsuudessa, on osallisuuden ehto ja siten tärkeä sosiaalinen ja yhteiskuntapoliittinen kysymys. Emotionaalinen kohtamattomuus voi olla fyysisen laiminlyönnin ja suoranaisten pahoinpitelyn lisäksi myös erillisen ajautumista ja kontaktien hiipumista. Erityisen haitallista ja tuhoisaa on varhaislapsuudessa koettu emotionaalinen kohtamattomuus. (emt. 266.)

5.4.3 Lapsen tarve tulla suojelluksi

Asiakaslasten vastaamattomat tarpeet liittyvät auttajakehyksessä siihen, että ajanpuute hankaloittaa sosiaalityöntekijän kykyä saada riittävästi tietoa asiakaslapsen tilanteesta, että hän voisi arvioida lapsen olosuhteiden riski- ja vaaratilanteita ja ryhtyä oikea – aikaisesti riittäviin lastensuojelun tukitoimiin. Tällaisessa puheessa korostuu työskentelyorientaationa Johanna Hurtigin kuvaama (2003, 19 – 20) suojeluorientaatiossa tapahtuva lakikeskeinen vironomaistyö, silloin kun lapsikeskeiselle tai perhetyön orientaatiossa tapahtuvalle lastensuojelutyölle ei ole riittävästi aikaa. Sosiaalityöntekijät kantavat huolta siitä, että lapsen

olosuhteiden todellinen tila ja akuutti suojelutarve voi jäädä pahimmillaan näkemättä oikea-aikaisesti, jos sosiaalityöntekijällä ei ole aikaa tavata lasta riittävästi.

Auttajakehyksessä sosiaalityöntekijät pohtivat lapsen riittävän ja oikea-aikaisen tapaamisen voivan ennaltaehkäistä perheiden kriisejä, joiden selvittelyyn iso osa sosiaalityöntekijöiden ajasta kuluu. Paradoksaalista on se, että lasten ja nuorten tapaamiseen on liian vähän aikaa, koska aika kuluu kriisien selvittämiseen, jotka pääsevät sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan pitkälle, koska lapsia ja perheitä ei ole aikaa tavata useammin.

”Toi on just parasta niin kun ennaltaehkäisyäkin tavallaan, et sä näkisit, jos sä niin kun pystyisit tapaamaan niitä asiakaslapsia ja nuoria säännöllisesti ja vanhempia, niin kyl sä niin kun rupeisit tunnistamaan, jos siellä lähtee, niin kun menemään hurjan huonosti tai lujaa.” (haastattelunäyte 26)

”kyl mä koen, että me voitais tunnistaa ne ei-aineelliset tarpeet sillä, et asiakasmäärä olis pienempi ja pystyttäis ihan oikeesti pitäään semmosta säännöllisyyttä, siinä erityisesti niin kun lasten ja nuorten tapaamisissa, et sen ei tarviisi olla aina se, et he on niin kun lillumassa jossain ja sit jos tulee joku kriisi, niin sitten tavataan, vaan et pystyisi niin kun oikeesti niin kun sen säännöllisyyden pitäään siinä” (haastattelunäyte 27)

Sosiaalityöntekijät tunnistavat työssään tilanteita, että asiakaslapsella on tarve salailta ja jättää kertomatta kodin asioita tarkoituksenaan olla lojaali omia vanhempiaan kohtaan tai suojella heitä. Lapsen tilanteessa olennaista on sellaisen luottamuksen syntyminen lastensuojelun sosiaalityöntekijään, että hän uskaltaa salailun sijasta kertoa tilanteestaan. Ajan ja kohtaamisen puute hankaloittaa luottamuksen syntymistä.

”mä oon vaan päättänyt, että mä muita sitten, muita nuorii ja lapsii tapaam vähemmän, mut sille mä laitan kalenterissa aikaa ja nyt viimeisimmällä tapaamisella mä kysyin siit äidistä ja jotain kotijutuista ja, niin se sanoi niin kun, ennen se vaan niinkun kauheen iloisesti, mut nyt se et mä jaksa siitä nyt puhua, ja mä, et onko jotain tapahtunut?” (haastattelunäyte 28)

5.5 Sosiaalityöntekijäidentiteetti auttajakehyksessä

5.5.1 Psykososiaalisen ihmistyön tekijä

Sosiaalityöntekijän toimijuus auttajakehyksen identiteetissä on järjestelmäkehystä henkilökohtaisempi ja ”intiimimpi”. Psykososiaalisessa ihmistyössä oma persoona työväliseinä korostuu. Itsensä likoon laittamisessa asiakkaan tilanne tulee lähelle omaa persoona. Silloin myös riittämättömyyden tunne ja huoli yksittäisten asiakaslasten tilanteesta värittää puhetta.

” joskus tulee itselle semmoinen tosi, niin kun voimaton tunne, et mitä mä nyt niin kun, et ei oo kauheesti aikaa ” (haastattelunäyte 29)

Auttajakehyksessä sosiaalityöntekijäidentiteettinä määrittyy sosiaalityöntekijän työn psykososiaalinen luonne. Sosiaalityö on auttamistyötä, jossa luottamuksen syntyminen ja vuorovaikutus asiakkaan kanssa ovat keskeistä. Luottamuksen syntyminen vaatii aikaa ja vuorovaikutuksessa olemiselle on myös järjestettävä aikaa. Jos aikaa on liian vähän, luottamusta ei välttämättä pääse syntymään ja vuorovaikutus jää liian vähäiseksi. Sosiaalityöntekijät kokevat riittämättömyyttä pyrkiessään täyttämään selontekovelvollisuuttaan asiakkaiden, työnantajaorganisaation, lain ja yhteiskunnan suuntaan. Keskeisenä selontekovelvollisuutena korostuu tässä sosiaalityöntekijän identiteetissä psykososiaalisen työn tekemisen lisäksi lakisääteinen velvollisuus suojella lasta. (Juhila, 2009, 298 – 299; Hurtig 2003, 19 – 20.)

Työaikaa koskevia rajoja venyttämällä ja omaa aikataulua kiristämällä sosiaalityöntekijät pyrkivät antamaan asiakaslapsille enemmän aikaa ja noudattamaan lastensuojelulaista sosiaalityöntekijän työlle asetettuja velvoitteita. Sosiaalityöntekijän identiteettiä värittääkin kamppailu omien henkilökohtaiseen elämän liittyvien ajan ja tarpeiden, sekä asiakkaiden tarvitseman ajan välillä.

Kamppailua ajasta käydään myös asiakaslasten vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välillä. Sosiaalityöntekijöiden suuntaan syntyy painetta olla valmis joustamaan omasta työajasta tai

vapaa-ajasta, että esimerkiksi tapaamiset lapsen asiassa saadaan järjestettyä ajallaan. Koli-
kon toisena puolena on oma jaksamisen ja vapaa-ajan väheneminen. Jaksamista ja omia ra-
jojaan sosiaalityöntekijät pyrkivät suojelemaan ja he tekevät puheessaan selkeää rajaa työn-
teon ja oman yksityiselämän välille. Jaksamiseen ja rajoihin liittyy sosiaalityöntekijöiden
taholta kuitenkin käytännön työtilanteissa paljon venymistä ja joustamista. Sosiaalityönteki-
jät kokevat, että heillä on myös liian vähän aikaa ajatustyölle ja oman työn reflektomiselle.
Työhön liittyvä ajatustyö rikkookin helposti yksityiselämän ja työajan välistä rajaa, valu-
malla vapaa-ajalle ja jopa sosiaalityöntekijöiden uniin.

*”kyllä meillä täytyy olla oikeus säilyttää se omakin elämä ja vapaa-aika,
joskus on ollut et herää, kun on ollu kiirettä, niin mä oon heränny aamu-
yöstä pohtimaan jotain niin kun asiakasceissii, koska mulla ei oo niin
kun työpäivän aikana aikaa ollu sitä pohtia. ?” (haastattelunäyte 30)*

Sosiaalityöntekijän työssä reflektiivisyys on omien havaintojen, toiminnan ja ymmärryksen
jatkuvaa kriittistä tarkastelua. Työskentelyn asiakaskeskeisyyden periaatteet ja muuttuvat ja
yllätykselliset työtilanteet eivät pysy työntekijän hallinnassa, ellei hänellä ole mahdollisuutta
ja kykyä toiminnan itsearviointiin. (Karvinen 1996; Hänninen & Poikela 2016, 173 – 174.)
Jos sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa riittävälle tuelle ja keskustelulle omassa työyhteisös-
säan asiakkaiden tilanteisiin ja niiden hoitamiseen liittyen, on vaarana myös eettinen kuor-
mittuminen, jonka seurauksena työntekijä voi pahimmillaan luopua sosiaalityön ammatilli-
sista tavoitteista ja muuttua kyyniseksi. Asiakaslähtöinen yksilöllinen sosiaalityö ja sosiaa-
lityöntekijän mahdollisuus riittävään reflektioon ja kollegiaaliseen tukeen, liittyvät siten tii-
viisti yhteen. Sisällöltään eettisesti ja moraalisesti ristiriitoja sisältävää työtä on helpompi
kestää, jos työntekemisen rakenteet ja työyhteisön jäsenet tukevat työntekijän työskentelyä.
(Pehkonen, Väänänen-Fomin 2011, 7; Metteri & Hotari 2011, 70 – 71.)

5.6 Vastaamattomat tarpeet taikasauvakehyksessä

5.6.1 Epärealistiset toiveet

Taikasauvakehyksessä asiakaslasten vastaamatta jäävät tarpeet määrittyvät sosiaalityöntekijöiden keskustelussa usein epärealistisiksi toiveiksi, joihin ei sosiaalityöntekijöiden näkemys mukaan ole mahdollista vastata.

”meillä ei ole sellaista taikasauvaa mitä moni vanhempi ehkä toivois, että sillä taikasauvalla muutettais niitä tilanteita?” (haastattelunäyte 31)

”tässä on tää lapsi, korjatkaa, mä nosta kädet ylös ja mun ei tarte tehdä mitään, että ne vaatii lapselta muutosta, mutta itte ei muutu mihinkään.”
(haastattelunäyte 32)

Toive ”taikasauvasta” tai ”kristallipallosta” lastensuojelun sosiaalityöntekijälle avuksi, on itsellenikin tuttu käytännön lastensuojelutyöstä. Se saattaa tulla ilmaistuksi myös meidän työntekijöiden toimesta, joko omana toiveenamme, tai kokemuksena asiakaslapsen tai hänen huoltajansa toiveesta. Taikasauvan olemassaoloon liittyy epärealististen toiveiden lisäksi myös toinen puoli. Joskus lastensuojelun sosiaalityössä tai ihmistyössä yleensäkin, sanotaan tapahtuvan ”pieniä ihmeitä”, kun asiat loksahdavat kohdalleen ja lapsen tai perheen aluksi toivottomalta näyttänyt tilanne meneekin eteenpäin. Ilman toivoa asioiden muuttumisesta hyväksi tilanne olisi toivoton ja toivottomassa tilanteessa kaikki yritys muuttuisi hyödyttömäksi.

5.6.2 Lapsen tarpeet ja vanhemman tarvitsevuus

Taikasauvakehyksen haasteena on lasten tarpeiden pitäminen työskentelyn keskiössä, silloinkin kun ne ovat ristiriidassa aikuisen tarvitsevuuden ja omien tarpeiden kanssa. Sosiaalityöntekijät tunnistavat lasten vanhemmilla olevan paljon tarpeita, joille tulisi antaa tilaa, että lapsi ja koko hänen perheensä tulisi autetuksi. Vanhemman tarvitsevuus tarkoittaa sitä,

että vanhemmalla on omia, esimerkiksi aikaisemmista elämäkokemuksista ja traumaista tai päihde- ja mielenterveysongelmista johtuvia erityistarpeita, jotka vaikuttavat ja värittävät lastensuojelun työskentelyä voimakkaasti. Viimekädessä vanhemman vahva tarvitsevuus voi asettua esteeksi lastensuojelun avohuollon pyrkimyksille auttaa asiakkaana olevaa lasta.

”joskus vanhemmat niin kun on käyttänyt ihan semmoistakin sanaa, että haluaa niin kun säikäyttää oman lapsensa, että toivoo sitä sijoitusta ja sit ite yrittää käydä sitä keskustelua et mitä sä ajattelet et se 30vrk, et mejän pitää, ainakin pyrin aina niin kun miettimään kauemmas niin kun siitä tilanteesta (naurahdus)” (haastattelunäyte 33)

Taikasauvakehyksessä näkyy Johanna Hurtigin kuvaama lapsilähtöisen ja perhekeskeisen lastensuojelun työskentelyorientaation välinen ristiriita ja samalla tulee näkyväksi lastensuojelun välillä haastavakin tehtävä pitää lapsen tarpeet aina työskentelyn keskiössä, silloinkin kun lapsen vanhemmat ovat täysin erimielisiä asiasta, tai eivät kykene tunnistamaan lapsen tarvetta. (Hurtig 2003, 13, 15.) Sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan tässä kehyksessä myös sitä, mikä on loppujen lopuksi lapsen ja mikä hänen vanhempansa tarve? Sosiaalityöntekijät joutuvat taiteilemaan lapsen ja vanhempien tarpeiden ristiriitaisissa tilanteissa, säilyttäen ja rakentaen luottamusta sekä lapseen, että hänen vanhempansa samanaikaisesti.

” et hyvin niin kun hyvin epärealistisiakin tarpeita tulee kyllä kohdatuksi ja niissä tilanteissa on aika vaikeekin työntekijänä toimia ja rakentavasti antaa sitä palautetta vanhemmille, että ei tämä nyt ihan niin mee että, jotenkin kuvata sitä, että se on koko perhe ja kaikki vaikuttaa kaikkeen” (haastattelunäyte 34)

”...on semmosia tarpeita, joita ei haluta meille tuottaa, että ne on sitte ristiriidassa sen meidän arvomaailman kanssa, että halutaan niinkun ehkä peitellä asioitaan, ne on ehkä näitä kimuranteimpia lastensuojeluasiakkuuksia. Tarvetta lakaista maton alle niitä isoja ongelmia, että lasta ei sijoitettaisi, esimerkiks. et ei lähetä semmoseen rakentavaan yhteistyöhön. ja ne voi olla esimerkiks päihteidenkäyttöä, vanhemman tai lapsen.” (haastattelunäyte 35)

Vastaamatta jäävät tarpeet voivat tässä kehyksessä olla myös vanhempien esittämiä konkreettisia lapsen tarpeita. Sosiaalityöntekijän toivottaisiin ikään kuin ”taikovan” lapselle tässä ja nyt jotakin häneltä puuttuvaa. Näiden tarpeiden kohdalla epärealistisuus syntyy toiveesta täyttää tarve nyt heti.

”...tai mulle eilen, että mun lapsi tarvii huomiseksi kouluun ne luistimet. mä en voi luistimiksi nyt teille muuttua, että ...vaikka ne on välillä pieniäkin, mutta täysin kohtuuttomia, että nyt olisi huomiseksi teille luistimet antaa, että mulla ei oo täällä kaappia mistä mä otan ne luistimet koka 33” (haastattelunäyte 36)

”niin kun ihan just vaikka, kun sain kerran perjantai-iltapäivänä tän erittäin kiireellisen soittopyynnön, että tarvitaan maanantaiksi päiväkotipaikka, niin ...sanoisin (naurahdus) että ei minulle kannata siinä kohtaa soittaa.” (haastattelunäyte 37)

Vanhempien työskentelyn aikana esille nostamat lapsen tarpeet saattavat olla ristiriidassa sosiaalityöntekijän työskentelyn aikana arvioimien lapsen tarpeiden kanssa. Tällöin sosiaalityöntekijä joutuu tasapainoilemaan ristiriitaisessa tilanteessa suhteessa asiakaslapsen vanhempaan. Lapsen olemassa olevat konkreettisetkin tarpeet saattavat tulla sosiaalityöntekijän tietoon lapsen vanhemman esittämänä pyyntönä, mutta toiveet tarpeen täyttämiseksi voivat olla epärealistisia ja mahdottomia toteuttaa käytännössä.

”Mun mielestä mulla, että vanhemmat on tarvitsevampia kuin lapset, vanhemmat vaatii enemmän ja joskus vanhemmat vaatii että, sä äsken hyvin kuvasit että epärealistisia ja toiveita esille, et just että tavallaan niin kun muuttakaa tää lapsi.” (haastattelunäyte 38)

5.6.3 Lastensuojelun toimivallan puuttuminen

Taikasauvakehyksessä liikuttaessa sosiaalityöntekijät kokevat, että heiltä saatetaan odottaa jotakin sellaista, johon lastensuojelulla ei ole lakisääteistä toimivaltaa. Tällaisia tilanteita ovat tyypillisesti huoltoriitatilanteet. Lain mukaan lapsen huoltajat päättävät esimerkiksi lapsen asumisesta ja huoltajiensa tapaamisesta yhdessä. Jos he eivät pääse asiasta yhteisymmärrykseen, voi päätöksen tehdä käräjäoikeuden tuomari. (Lapsen huoltolaki 190/2019)

”ja siinä tilanteessa vanhemmat on joskus ihan todella itsekkäitä, ne ei niin kun huomaa sitä lapsen pahoinvointia, miten lapsi voi huonosti, sitten kun he riitelee siinä et, heillä varmaan tarkoitusperät ja ajatus on hyvä ja huoli voi ollakin kova, että mitenkä lapset pärjää siellä toisen vanhemman luona, mutta kyllä siinä sitten usein vanhemmat myös vähän sokaistuu sille omalle toiminnalleen” (haastattelunäyte 39)

”ja sitten jotenkin on myös semmosia tarpeita, joihin me ei voida mitenkään vastata, mikä mun mielestä noissa huoltajuus ja tämmöisissä riidoissa korostuu, et joutuu vaan vastata, että mä en voi tämmöisessä asiassa vastata tai ottaa kantaa” (haastattelunäyte 40)

”mun mielestä se on erityisesti haastavaa silloin, jos se kysymys tai tarve tulee suoraan siltä lapselta itseltään. Mulla ainakin, kun yhdessä asiakasessassa on kun joutuu aina sanoo jatkuvasti tälle 7.luokkalaiselle pojalle että voin kertoa tämän asian tiedoksi, mutta minä en voi valitettavasti vaikuttaa siihen että voitko nähdä äitiä vai et, että teillä on tää oikeuscase tässä kesken” (haastattelunäyte 41)

5.7 Sosiaalityöntekijäidentiteetti taikasauvakehyksessä

5.7.1 Taikuri vai viranomainen?

Taikasauvakehyksessä sosiaalityöntekijäidentiteetti on ristiriitainen. Sosiaalityöntekijäidentiteettiin tässä kehyksessä kohdistuu sosiaalityöntekijöiden kannalta katsottuna epärealistisia odotuksia kyvystä auttaa ja muuttaa asiakaslasta tai hänen elämäänsä nopeasti ja helposti.

Sosiaalityöntekijät pyrkivät suojelemaan itseään epärealistisilta odotuksilta, jolloin taikasauvakehyksessä liikuttaessa sen identiteetissä korostuu lastensuojelun viranomaisrooli. Työntekijän tehtävänä on rajata asiakkaiden tarvitsevuuksi silloin, kun tarpeet ovat epärealistisia lastensuojelun täytettäviksi. Organisaation ja palvelujärjestelmän rajat ja toisaalta sosiaalityöntekijän työajan asettamat rajat näyttäytyvät tässä identiteetissä sosiaalityöntekijää suojaavina ja niiden avulla voidaan palata lastensuojelun avohuollon perustehtävään ja tarkastella asiakkaiden tarpeita sieltä käsin. Viime kädessä sosiaalityöntekijän tehtävänä on suojella lasta hänen vanhempinsa teoilta ja epärealistisilta toiveilta.

Taikasauvakehyksen identiteetissä Juhilan (2009) kuvaamat sosiaalityöntekijän selontekovelvollisuus lain ja organisaation suuntaan ja selontekovelvollisuus asiakkaan suuntaan, saattavat olla ristiriidassa, silloin kun tarpeet ovat mahdottomia toteuttaa, odotukset epärealistisia, tai lapsen ja vanhemman tarpeet ovat ristiriidassa keskenään. (emt. 298 – 299.) Fokusryhmissä tämä ristiriita tuli näkyville, kun sosiaalityöntekijät kuvasivat esimerkiksi tilanteita, joissa eivät ole voineet toimia asiakaslapsen vanhempien työskentelyn aikana tuottamien tarpeiden ja toiveiden mukaisesti, koska sosiaalityöntekijöiltä pyydettyjä lastensuojelun interventioita ei ole voitu perustella lapsen edulla ja lastensuojelulailla.

”jos toivotaan, että oireileva lapsi otetaan meidän toimenpiteisiin vähäks aikaa ja palautetaan parannettuna ja heidän elämä jatkuu ja siitä, et ne on aika isoja juttuja. (haastattelunäyte 42)

”tehtävä on suojata lasta, mut kun vanhempi ei kestä, että lasta suojataan tai lapselle annetaan jotain sellaista, josta hän (vanhempi) on itse jäänyt paitsi” (haastattelunäyte 43)

7 POHDINTA

Tutkielmani tarkoituksena oli tutkia lastensuojelun avohuollossa asiakkaana olevien lasten tarpeita, joihin lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät koe voivansa vastata lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä, mutta joita he tunnistavat asiakkainaan olevilla lapsilla olevan. Lähestyin aihetta kehysanalyttisesti hahmottelemalla kehyksiä, joissa sosiaalityöntekijät liikkuvat, kun he puhuvat asiakkaidensa vastaamattomista tarpeista. Lisäksi olin tutkielmasani kiinnostunut siitä, millaisena sosiaalityöntekijäidentiteetti näyttäytyy näiden erilaisten kehysten kautta tarkasteltuna.

Tutkimustulosten perusteella sosiaalityöntekijät havaitsevat asiakaslapsillaan olevan sellaisia tarpeita, joihin lastensuojelun avohuollossa ei pystytä vastaamaan. Sosiaalityöntekijöiden havaitsemista erilaisista vastaamattomista tarpeista ja niiden syistä sosiaalityöntekijöiden kesken käytävä keskustelu liikkuu erilaisissa, tässä tutkimuksessa kehysanalyysin tuloksena tunnistetuissa kehyksissä, jotka esiintyvät sosiaalityöntekijöiden keskustelussa päällekkäisinä. Jokainen kehys avaa omanlaisiaan syitä asiakkaiden vastaamattomille tarpeille ja korostaa sosiaalityöntekijäidentiteetin erilaisia puolia näiden vastaamattomien tarpeiden kautta tarkasteltuna.

Tutkielmani tulosten perusteella *järjestelmäkehyksessä* lastensuojelun avohuollon asiakaslasten vastaamatta jäävät tarpeet johtuvat siitä, että lastensuojeluun näyttää päätyvän asiakkuuteen joukko sellaisia lapsia, joiden tarpeisiin ei ole kyetty vastaamaan muissa yhteiskunnan järjestelmissä, kuten terveydenhuoltojärjestelmässä tai koulujärjestelmässä. Nämä lapset eivät saa syystä tai toisesta riittävästi apua esimerkiksi psyykkisiin ongelmiinsa terveydenhuollosta, tai he eivät sopeudu käymään säännöllisesti koulua. Lastensuojelun mahdollisuudet vaikuttaa tällaisiin lapsiin yksin lastensuojelun avohuollon käytettävissä olevin tukitoimin ovat rajalliset ja siksi yritys vastata asiakkaiden tarpeisiin epäonnistuu. Lastensuojelu tekee asiakaslasten asioissa tiiviisti yhteistyötä terveydenhuollon ja koulun kanssa, mutta viimekädessä lapsi jää vastaamattomine tarpeineen lastensuojelun kannettavaksi ja kannateltavaksi, jos muut järjestelmät siirtävät hänet mahdottomien tapausten marginaaliin. Kriittisen realismin käsittein tarkasteltuna järjestelmissä vaikuttavana mekanismina on

sopeutumattomien marginalisointi ja siirtäminen syrjään. Asiakkaiden marginaaliin ajautumiseen tai ajetuksi tulemiseen johtavan sosiaalisen erillaisuuden syillä on usein juuret todellisuuden biologisessa kerrostumassa. Kyse voi olla esimerkiksi asiakaslapsen psyykkisestä tai fyysisestä erityisyydestä, esimerkkinä vaikkapa poikkeava aivojen välittäjäaineiden toiminta, joka vie lapsen ongelmiin hänen sosiaalisissa suhteissaan ja koulunkäynnissä.

Järjestelmäkehityksessä asiakaslasten vastaamattomat tarpeet johtuvat samaan aikaan myös lastensuojelujärjestelmän puutteista. Asiakaslasten tarpeiden kautta tarkasteltuna lastensuojelun palvelujärjestelmässä on aukkoja ja joitakin palveluja on liian vähän suhteessa niitä tarvitsevien ihmisten määrään. Ihmiset joutuvat jonottamaan tarvitsemiaan palveluja kauan, tai he eivät pääse tarvitsemiensa palvelujen piiriin, koska niiden saatavuuden kriteerejä on kiristetty tai niitä voi saada vain määräajaksi. Asiakkaiden tarpeiden sijasta keskeisiksi voivat nousta myös palvelujärjestelmän tarpeet toimia tietyllä tavalla tietynlaisissa asiakastilanteissa. Lastensuojelun palvelujen piiriin on vaikea päästä, koska lastensuojelun asiakkaaksi pääsee vasta kun lapsen ja hänen perheensä tilanne on tyypillisesti hyvin haastava. Asiakkaiden erityisen haastavat tilanteet asettavat omat haasteensa oikeanlaisten ja riittävien tukija palvelumuotojen valinnalle lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä.

Auttajakehityksessä asiakaslasten lastensuojelun avohuollossa näkyvät vastaamattomat tarpeet ovat puutetta ajasta, jota asiakkaana olevat lapset tarvitsisivat enemmän, kuin mitä sosiaalityöntekijät pystyvät heille käytännössä käytettävissä olevan työajan ja muiden resursien puitteissa tällä hetkellä tarjoamaan. Asiakkaana olevat lapset tarvitsisivat enemmän aikaa sosiaalityöntekijöiltä, että lasten turvallista kasvua ja kehitystä olisi mahdollista arvioida oikea-aikaisesti ja riittävästi lastensuojelun avohuollon tukitoimien järjestämiseksi ja lapsen tilanteen paranemiseksi. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan he eivät pysty vastaamaan riittävästi asiakaslasten tarpeisiin solmia turvallisia kontakteja kodin ulkopuolisiin aikuisiin, uskaltaakseen kertoa kohtaamistaan perheen sisäisistä vaikeista asioista ja ollakseen riittävästi osallisina omassa lastensuojeluprosessissaan.

Taikasauvakehityksessä asiakkaiden vastaamattomat tarpeet ovat epärealistisia toiveita ja odotuksia. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta heidän tulisi osata taikoa, voidakseen vastata näihin tarpeisiin. Asiakaslasten tarpeisiin ei aina pystytä vastaamaan lastensuojelun

avohuollossa, jos asiakaslapsen vanhempi ei kykene tai halua olla mukana lastensuojelun avohuollon työskentelyssä, tai jos vanhempi ei näe muutostarpeita lapsen lisäksi myös itsensä. Lastensuojelu ei voi myöskään puuttua sellaisiin asioihin, joihin sillä ei ole lakisääteistä toimivaltaa. Lastensuojeluun päätyvissä hankalissa ja pitkittyneissä huoltoriitatilanteissa esimerkiksi keskeisiksi nousevat vanhempien tarpeet ja tarvitsevuus ja lastensuojelulla ei ole toimivallan puutteesta johtuen mahdollisuutta vaikuttaa lapsen tilanteeseen niin, että lapsen tarpeisiin olisi mahdollista vastata.

Tutkimukseni perusteella voidaan todeta, että lastensuojelun avohuollon asiakkaiden vastaamattomat tarpeet ovat moninaisia ja erilaisista syistä johtuvia. Lastensuojelun systeminen työskentelymalli tavoittaa tietynlaisia asiakaslasten vastaamattomia tarpeita hyvin ja on siten tervetullut ratkaisu niihin. Suhdeperustaisella perheterapeuttisella työskentelyotteella on mahdollista vastata lapsen tarpeiden lisäksi myös hänen vanhempiansa tarpeisiin ja siten auttaa lapsen koko systeemiä. Kun asiakaslapsen vanhemmat saadaan mukaan entistä paremmin lapsen tarpeet keskiössä olevaan työskentelyyn, epärealistiset odotukset ja vaatimukset lastensuojelun suuntaan voivat vähentyä ja yhteistyö lapsen verkoston kanssa oletettavasti paranee.

Pelkän systemisen mallin käyttöönotto ei kuitenkaan ole yksin ratkaisu asiakkaiden vastaamattomiin tarpeisiin. Lastensuojelun avohuoltoa kehitettäessä tulisi systemisen työskentelymallin kanssa samanaikaisesti varmistaa sosiaalityöntekijöille riittävät tosiasiallisesti käytettävissä olevat ajankäytön resurssit riittävään asiakkaiden kanssa tapahtuvaan suoraan asiakastyöhön, sekä riittävään reflektioon ja ajatustyöhön. Uusia palveluja kehitettäessä tulisi ottaa huomioon asiakkaiden tosiasialliset konkreettiset tarpeet. Yhteistyö yhteiskunnan muiden organisaatioiden kanssa olisi tärkeää, jos tavoitteena on kehittää asiakkaisten tarpeista lähtevää monipuolista palveluvalikkoa. Voisivatko parhaalla mahdollisella tavalla asiakkaan tarpeisiin vastaavat systemisen mallin mukaiset palvelut olla sellaisia, joissa esimerkiksi lastensuojelu, koulu ja terveydenhuolto ovat niitä yhdessä toteuttamassa? Aidosti lapsen tarpeet keskiöön nostava lapsilähtöinen orientaatio (Hurtig 2003) työotteena ei voi jäädä puheen tasolle, vaan tarvitaan konkreettisia lapsilähtöisiä tekoja.

Yhteistä kaikille tässä tutkimuksessa esiin nousseille vastaamattomia tarpeita selittäville syille ja olosuhteille oli havaintoni mukaan se, että ne ilmenivät sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa samaan aikaan usein syinä ja kuvauksina kehityskulusta asiakaslasten kodin ulkopuolisille sijoituksille. Suomalaisessa yhteiskunnassa on kannettu runsaasti huolta kiireellisten sijoitusten ja huostaanottojen määrän jatkuvasta kasvusta viime vuosina. (esim. 13.2.2020 Yle ajankohtaisohjelmat, Marja Sannikka ”*Asiantuntija kritisoi lastensuojelua – huostaanottoja tehdään, koska muuta apua ei ole nuorille tarjolla.*”)

Sosiaalityöntekijät kertoivat joutuvansa sijoittamaan lapsia kodin ulkopuolelle tilanteissa, joissa lapsen ensisijaiseen avun tarpeeseen ei ole mahdollista vastata lastensuojelun avohuollon käytettävissä olevin keinoin. Lapsen vastaamattomat tarpeet kuitenkin asettavat jatkuessaan lapsen vakavaan vaaraan, jolloin lastensuojelun velvollisuudeksi jää lastensuojelulain mukaan puuttua tilanteeseen, vaikka lastensuojelulla käytettävissä olevat keinot eivät vastaisikaan esimerkiksi lapsen terveyteen tai koulunkäyntiin liittyviin tarpeisiin. Lastensuojelun sijaishuoltoon päätyy siis sellaisia lapsia, joiden tarpeisiin ei ole kyetty vastaamaan yhteiskunnan peruspalveluissa ja muissa erityispalveluissa riittävästi, tai joiden tilanne ei ole tullut nähdyksi ja autetuksi oikea-aikaisesti lastensuojelun avohuollossa tai yhteiskunnan peruspalveluissa. Olisi mielenkiintoista tutkia, miten nämä tarpeet tulevat vastatuiksi loppujen lopuksi lastensuojelun sijaishuollossa.

Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät mielsivät asiakaslapsen tarpeiden olevan oman työnsä ytimessä. Sosiaalityöntekijöiden näkemys heidän omasta työstään on taistelu asiakkaan rinnalla heikompien puolustamiseksi. Työntekemisestä keskusteltaessa ovat läsnä haastavina elementteinä kiire ja omien rajojen venyttäminen ja joustaminen asiakkaan auttamiseksi. Sosiaalityöntekijät nostivat keskustelussa aktiivisesti esille lastensuojelun ja yhteiskunnan muiden järjestelmien ongelmakohtia ja kehityssuuntia. Tutkimuksen puitteissa käydyt ryhmäkeskustelut ilmentävät mielestäni toimintaa, jota voidaan kutsua itsessäänkin sosiaalityöntekijöiden kriittisen selontekovelvollisuuden toteuttamiseksi. Siinä erilaisten selontekovelvollisuuksien väliset ristiriidat ovat ylitettävissä ja kaiken toiminnan keskiössä on sosiaalityön asiakaslapsi tarpeineen. (Juhila 2009.) Sosiaalityöntekijöillä näyttää ryhmäkeskustelujen perusteella olevan pyrkimys tehdä työtään lapsilähtöisellä orientaatiolla. Heidän keskustelussaan tuli esille ristiriitaa lastensuojelun lapsilähtöisen ja perhetyön orientaation

työotteiden välillä, jos lapsen ja hänen vanhempansa tarpeet joutuvat ristiriitaan, tai vanhempi on kovin tarvitseva.

Tämän tutkielman pohjalta voisi tehdä jatkotutkimusta esimerkiksi kysymällä asiakaslapsilta ja nuorilta itseltään heidän tarpeistaan ja peilata vastauksia sosiaalityöntekijöiden havaitsemiin asiakaslasten vastaamattomiin tarpeisiin. Olisi myös mielenkiintoista suhteuttaa lasten ja nuorten toiveita, tarpeita ja kokemuksia kehysanalyysissa esille nousseisiin sosiaalityöntekijöiden ammatillisen identiteetin eri puoliin. Tämän tutkimusaiheen ulkopuolelle rajasin myös tietoisesti sellaiset yhteiskunnan toimijat ja palvelut, joissa asiakkaina ovat pääsääntöisesti lasten vanhemmat, poikkeuksena tästä vain lapsiperheiden kotipalvelu, jossa asiakkaita ovat aikuiset lasten sijasta. Jatkotutkimusaihe voisi olla myös tarpeiden tarkasteleminen asiakaslasten vanhempien näkökulmasta, jolloin oletettavasti yhteistyökysymykset aikuisten palveluita tuottavien tahojen kanssa nousisivat keskeisiksi.

Tutkielman tutkimustuloksia voisi käyttää kehittämistyön apuna, kun suunnitellaan uusia palveluja lapsille ja nuorille, mieluiten systemisen mallin mukaisesti yhdessä tässä tutkimuksessa keskeiseksi nousseiden terveydenhuollon ja koulun kanssa, jotka ovat tärkeitä toimijoita lasten ja nuorten elämässä. Vastaamattomien tarpeiden kehyksiä voitaisi käyttää hyödyksi myös sosiaalityöntekijän oman työn tutkimisen välineenä.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että asiakaslasten tarpeiden näkökulma on hyödyllinen ja käyttökelpoinen sosiaalityön tutkimuksessa ja sen avulla on mahdollista tarkastella monipuolisesti myös sosiaalityön tekemistä ja sosiaalityöntekijöiden toimijuutta, suhteessa asiakkaiden tarpeisiin.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aaltio, Elina & Isokuorti, Nanne (2019): Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, työpaperi 33/2019. Helsinki; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Aaltonen, Sanna & Heikkinen, Alpo (2009): Nuoret lastensuojelussa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki; Yliopistopaino Oy. (165 – 176)

Aer, Janne (2013): Lastensuojeluoikeus. Helsinki; Sanoma Pro Oy.

Alasuutari, Pertti (2012): Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere; Vastapaino.

Banks, Sarah (2004): Ethics. Accountability and the Social Professions. Houndsmills, Basingstoke Hampshire; Palgrave.

Bardy, Marjatta (2009): Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki; Yliopistopaino Oy. (17)

Bardy, Marjatta (2009): Tiedon punninta ja maailman asuttaminen. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki; Yliopistopaino Oy. (265 – 272)

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994): *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma.* Helsinki; Gaudeamus.

Bhaskar, Roy (1975): *A Realist Theory of Science.* Leeds; Books.

Bhaskar, Roy (1986): *Scientific Realism and Human Emancipation.* London; Verso.

Broadhurst, Karen (2016): *State intervention in Family life in England.* Teoksessa Kenneth Burns, Tarja Pösö & Marit Skivenes (edit.) *Child Welfare Removals by the State: a Cross-Country Analysis of Decision – Making Systems.* New York: Oxford University Press. (175 – 191)

Brodkin, Evelyn Z. (2008): *Accountability in Street Level Organizations.* *International Journal of Public Administration* 31 (3). (317 – 336)

Clark, Chris L. (2000): *Social Work Ethics, Politics, Principles and Practise.* Basingstoke; Palgrave.

Eräsaari, Risto (1996): *Asiakas vai klientti.* Teoksessa Juha Virkki (toim.) *Käsi, kahva ja sateenvarjo.* Jyväskylä; Sophi.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Tampere; Vastapaino.

Forsberg Hannele, Ritala-Koskinen Aino, Törrönen Maritta (2006): *Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä.* Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen, Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia.* Jyväskylä; PS-kustannus. (5 – 18)

Forsell, Marianne (2019): Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun kustannusten ja palvelujen vertailu vuonna 2018. Kuusikko -työryhmä julkaisusarja 2/2019.

Goffman, Erving (1974): *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience.* Cambridge; Harvard University Press.

Goffman, Erving With a foreword by Berger, M. Bennet (1986): *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience.* Boston; Northeastern University Press.

Goffman, Erving (2012): *Vuorovaikutuksen sosiologia.* Suomentanut Kaisa Koskinen Erving Goffmanin kirjoitusten 1955 – 1983 pohjalta. Tampere; Vastapaino.

Heino, Tarja (2006): *Lastensuojelun, tilastot, asiakkaat ja palvelut.* Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.* Helsinki; Yliopistopaino Oy. (52 – 75)

Heinonen, Hanna (2016): *Lastensuojelu ja lapsen etu.* Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lunden, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö.* Helsinki; Gaudeamus. (243 – 260)

Heller, Agnes (1976): *Theory and Practice from the Point of View of Human Needs.* Teoksessa *Writing of the Budapest School.*

Hurtig, Johanna (2003): *Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisessa lastensuojelun perhetyön käytännöissä.* Rovaniemi; Lapin yliopisto.

Hämeen-Anttila, Lotta (2017): *Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut.* Teoksessa Aulikki Kananen, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja.* Helsinki; Tietosanoma. (216 – 246)

Hämeen-Anttila, Lotta (2017): Sosiaalihuoltolaki asiakkaiden tarpeiden jäsentäjänä. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki; Tietosanoma. (199 – 207)

Hänninen, Kaija & Poikela, Ritva (2016): Toimintalähtöinen, kohtaava ja dialoginen vuorovaikutus. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lunden, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki; Gaudemus. (148 – 164)

Juhila, Kirsi (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere; Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2009): Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen lehti Janus, vol. 17(4). (296 – 312)

Karvinen, Synnöve (1996): Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Karvinen, Synnöve (2000): Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Sophi 48. Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto. (7 – 31)

Kriz, Katrin, Free, Janese & Kuehl, Grant (2016): How children are moved away from home in United States. Teoksessa Kenneth Burns, Tarja Pösö & Marit Skivenes (edit.) Child Welfare Removals by the State: a Cross-Country Analysis of Decision – Making Systems. New York: Oxford University Press. (197 – 215)

Lahtinen, Pia, Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017): Kohti Suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpaperi 7/2017. Helsinki; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010): Asiakkuus – Asiakkuus sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki; Gaudeamus. (7 – 15)

Lipsky, Michael (1980): Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York; Russel Sage Foundation.

Lähteinen, Martti & Hämeen-Anttila, Lotta (2017): Sosiaalihuollon lainsäädäntö. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki; Tietosanoma. (48 – 94)

Malin, Virpi (2012): Johtajasta tohtoriksi – osajasta oppijaksi? organisaatiossa oppimisen monta todellisuutta Goffmanilaisena kehysanalyysinä. Väitöskirjatutkimus, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu.

Mikkola, Matti (2004): Lastensuojelu ja Eurooppalaiset ihmisoikeudet. Teoksessa Annamajaja Puonti, Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki; Tammi. (61 – 76)

Metteri, Anna (2004): Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry. Helsinki; Edita.

Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011): Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Aini Pehkonen, Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä; PS-kustannus. (67 – 92)

Mänttari van der Kuip, Maija (2015): Work related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. Jyväskylä studies in education, psychology and social research. University of Jyväskylä.

Mäntysaari, Mikko (1991): Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Sosiaalipoliittinen yhdistys, Jyväskylä Vastapaino. Sosiaalityö ja teoria. Juva; PS-kustannus.

Mäntysaari, Mikko (2006): Tarkentuva tieto sosiaalityössä. Teoksessa Pekka Kuusela, Vuokko Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. Suomi; Unipress. (137 – 162)

Orjasniemi, Tarja, Romakkaniemi, Marjo & Tauro, Tanja (2019): Lukijalle. Teoksessa Tarja Orjasniemi, Marjo Romakkaniemi ja Tanja Tauro (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Muuttuvat rajat ja vastuut – lokaali ja globaali sosiaalityössä. Talentia, Sosiaalityön tutkimuksen seura 2019. (4 – 12)

Parrot, Lester (2006): Values and Ethics in Social Work Practice. Exeter; LearningMatters.

Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (2011): Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä; PS-kustannus. (7 – 10)

Pekkarinen, Elina (2010): Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu: viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Väitöskirjatutkimus. Helsinki; Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura verkkojulkaisuja 86.

Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009): Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä; PS-kustannus. (183 – 205)

Peräkylä, Anssi (2001) Erving Goffman. Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa Rauni Myllyniemi, Antti Eskola, Irmeli Järventie, Pekka Kuusela & Marja Ahokas (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere; Vastapaino. (347 – 364.)

Peräkylä, Anssi (1990): Kuoleman monet kasvot. Identiteetin tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.

Peräkylä, Anssi (1997): Vartijan näkökulma. Tutkimus vanginvartijan työhön liittyvästä tulkintakehyksestä. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 6. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.

Pietilä, Ilkka (2017): Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvaara (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere; Vastapaino. (111-133)

Pohjola, Anneli (2010): Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen, Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki; Gaudeamus. (19 – 74)

Prout, Alan (2004): The Future of Childhood. Toward to Interdisciplinary Study of Children. London and New York; Routledge Falmer.

Puroila, Anna-Maija (2002): Kohtaamisia päiväkotiarjessa. Kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Acta Universitatis Ouluensis.E51. Oulu: Oulun yliopisto.

Puroila, Anna-Maija (2002): Erving Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Pölkki, Pirjo (2004): Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Anna-Maija Puonti, Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki; Tammi. (270 – 319)

Pösö, Tarja, Huhtanen, Raija (2016): Removals Children in Finland. Teoksessa Kenneth Burns, Tarja Pösö & Marit Skivenes (edit.) *Child Welfare Removals by the State: a Cross-Country Analysis of Decision – Making Systems*. New York: Oxford University Press. (18 – 35)

Pösö, Tarja (2012): Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen -Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere; Vastapaino. (75 – 97)

Pösö, Tarja (2004): Erontekojen ristiriitainen välttämättömyys, esimerkkinä lastensuojelu. Teoksessa Johanna Kiili & Kati Närhi (toim.) *Tutkiva sosiaalityö*. Talentia -lehti / Sosiaalityön tutkimuksen seura. (18-20)

Rostila, Ilmari (2001): Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto Sophi 61. Jyväskylä; Kopijyvä.

Sipilä, Jorma (1989): *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki; Tammi.

Spratt, Trevorr (2001): The Influence of Child Protection Orientation of Child Welfare Practice. *The British Journal of Social Work* 6(31) (933 – 954)

Sulkunen, Pekka (1990): Ryhmähaastatteluiden analyysi. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki; Gaudeamus. (264 – 285)

Svenlin, Anu-Riina (2020): Kannatteleva ja jännitteinen tukiperhetoiminta. Lastensuojelun tukiperhetoiminnan käyttöteoria ja tukisuhteet. Väitöskirjatutkimus. Jyväskylän yliopisto; Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Särkelä, Antti (2001): Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere; Vastapaino.

Trowler, Isabelle & Goodman Steve (2012): Social Work Reclaimed. Innovative Frameworks for Child and Family Social Work Practice. Teoksessa Isabelle Trowler & Steve Goodman (edit.) Social Work Reclaimed. Innovative Frameworks for Child and Family Social Work Practice. London: Jessica Kinsley Publishers. (14-25)

Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2004): Lastensuojelun ehkäisevä työ. Teoksessa Annamajja Puonti, Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki; Tammi. (154 – 191)

Töttö, Pertti (2005): Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.

Vartiainen, Pirkko, Ollila, Seija, Raisio, Jari & Lindell, Juha (2013): Johtajana kaaoksen reunalla. Kuinka selviytyä pirullisista ongelmista? Helsinki; Gaudeamus.

Von Wright, Georg Henrik (1985): Filosofisia tutkielmia. Juva.

Lait, lakiesitykset ja sopimukset

HE 252/2006 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hallintolaki 6.6.2003 / 434. www.finlex.fi

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 190 / 2019. www.finlex.fi

Lastensuojelulaki 13.4.2007 / 417. www.finlex.fi

Lastensuojelulaki 3.8. 1983 / 683. www.finlex.fi

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. www.finlex.fi

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus

Muut lähteet

www.hel.fi/ sote

Yle Areena 13.2.2020. Marja Sannikka, Jätämme lapsiamme heitteille.

LIITTEET

Liite 1

Kirje sosiaalityöntekijöille

LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖNTEKIJÖILLE

7.1.2020

KUTSU OSALLISTUMAAN RYHMÄKESKUSTELUUN

Työskentelen xxx toimipisteessä lastensuojelun avohuollon tiimissä sosiaalityöntekijänä ja liittyen sosiaalityön maisterivaiheen opintoihini, teen pro-gradu tutkielmaa Jyväskylän yliopiston alaisuudessa lastensuojelun avohuollon asiakkaiden ja heidän vanhempiensa tarpeista. Etsin lastensuojelun avohuollossa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä osallistumaan **ryhmäkeskusteluun, jonka kesto on 1,5 tuntia**. Tarkoitukseni on tehdä kaksi ryhmäkeskustelua mieluiten heti tammikuun 2020-aikana. Olisiko sinulla, tiimilläsi, tai työyhteisölläsi kiinnostusta osallistua tähän?

Jos omassa työyhteisössäsi löytyy 4 -7 kiinnostunutta osallistujaa, voidaan ryhmäkeskustelu toteuttaa toiveidenne mukaan omalla työpaikallanne teille sopivana ajankohtana. Jos kiinnostuneita on vähemmän kuin 4, voimme sopia yhteisen ajan ryhmäkeskustelulle xx tiloissa, tai jossakin muussa lastensuojelun avohuollon toimipisteessä, josta haastatteluun on tulossa osallistujia.

Ryhmäkeskustelun on tarkoitus olla mahdollisimman vapaamuotoinen ja luonteva tilanne, jossa keskustellette kollegojen kanssa tilanteesta annettavista teemoista, jotka liittyvät asiakkaiden tarpeisiin. Ryhmäkeskustelut nauhoitetaan. Kaikki osallistujien tunnistetiedot häivytetään, jolloin haastateltavat eivät ole myöhemmin tutkimuksen raportointivaiheessa tunnistettavissa. Haastattelutilanteessa on tarjolla kahvia ja pientä syötävää.

Jos kiinnostuit, olethan pikaisesti yhteydessä allekirjoittaneeseen sähköpostitse. Viestissä ilmoita haastatteluun osallistuvien nimet ja sähköpostiosoitteet ja voin sen jälkeen sopia tarkemman haastatteluajan suoraan teidän kanssanne.

Tutkimuksen ohjaajana toimii yliopistolehtori Sirkka Alho Chydeniuksesta ja Helsingin kaupungilta yhteyshenkilö on xxx. Minulle on myönnetty Helsingin kaupungilta tutkimuslupa.

ystävällisin terveisin,

Pauliina Koskinen

Liite 2

Ryhmäkeskustelun aihealueet

Keskustelunaihe 1

MITÄ / MILLAISIA TARPEITA ASIAKKAILLA JA HEIDÄN VANHEMMILLAAN ON?

MITEN HAVAITSET NÄIDEN TARPEIDEN OLEMASSAOLON?

MITEN / MILLÄ KEINOILLA VASTAAT NÄIHIN TARPEISIIN?

MITÄ KEINOJA SINULLA ON KÄYTÖSSÄSI?

Keskustelunaihe 2

OLETKO HAVAINNUT ASIAKKAILLA SELLAISIA TARPEITA JOIHIN LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO EI PYSTY TÄLLÄ HETKELLÄ VASTAAMAAN?

KERRO MITÄ VASTAAMATTOMIA TARPEITA OLET HAVAINNUT?

MIKSI ET TYÖSSÄSI PYSTY VASTAAMAAN NÄIHIN ASIAKKAIDEN TARPEISIIN?

MIKÄ ESTÄÄ / MIKÄ EDESAUTTAISI VASTAAMAAN TARPEISIIN?

VOITTE KÄYDÄ KESKUSTELUA MYÖS KONKREETTISTEN ESIMERKKIEN KAUTTA: TILANTEITA JOISSA ASIAKKAALLA ON OLLUT JOKU TARVE, JOHON ET OLE TYÖSSÄSI PYSTYNYT VASTAAMAAN

Keskustelunaihe 3

MITÄ TULISI TAPAHTUA, ETTÄ ASIAKKAIDEN TARPEET TULISIVAT NYKYISTÄ PAREMMIN KOHDATUIKSI LASTENSUOJELUN AVOHUOLLOSSA?

MIKÄ EDESAUTTAISI VASTAAMAAN TARPEISIIN JOIHIN NYT EI VASTATA?